

A K A D É M I A

3. 2022

Správy SAV

58. ročník

Vedúca Spoločenskovedného ústavu
Centra spoločenských a psychologických vied SAV

Anna Kalistová

Regionálne pôsobenie vnímame ako našu výhodu

V TOMTO ČÍSLE

- Podpora európskych projektov **3**
- Medzinárodná cena SAV francúzskemu vedcovi **4**
- Jasné pravidlá Rady riaditeľov SAV **5**
- Sviatky sú zrkadlo spoločnosti **8**
- Študentská osobnosť Slovenska **11**
- Iná cesta k pacientovi **11**
- Tranzistor ako výzva **13**
- Príbeh ako motivácia historika **14**
- Výskum hrobky z Popradu sa nekončí **16**
- Pohľad k talianskym kolegom **17**
- „Regionálne pôsobenie vnímame ako našu výhodu“ **18**
- Kalendár je liek na boľavú dušu **22**
- Čestné plakety významným vedcom **23**
- Rokoval Snem SAV **24**
- Slovenskí astronómovia v jedinečnom projekte **24**
- Nový riaditeľ **24**
- Archívne dni v Smoleniciach **24**
- Udelili medaily Ivana Hlásnika **25**
- Program Impulz pokračuje **25**
- Dva ústavy v opere **25**
- Zámok Smolenice v správe SAV **26**
- Nové knihy Vedy, vydavateľstva SAV **27**

„NAŠE DEBATY SÚ NÁROČNÉ, LEBO IDE O VÝŠE SEDEMDESIAT ÚČASTNÍKOV, K TOMU EŠTE ČLENOVIA PREDSEDNÍCTVA, SNEMU ČI ĎALŠÍ PRIZVANÍ HOSTIA. ALE JEDNOZNAČNE JE TO DÔLEŽITÉ CIZELOVANIE KVALITNÝCH NÁVRHOV RIEŠENIA ČASTO OBJEKTÍVNE VEĽMI KOMPLIKOVANÝCH TÉM,“ HOVORÍ O RADE RIADITEĽOV SAV MATEJ RUTTKAY, JEJ PREDSEDA A RIADITEĽ ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV.

5 – 7

NIČ SA NEKONČÍ. ŠIBAČKA OSTATNE ŠIBAČKOU. IDE O OPTIKU. MUSÍME SI DOPRIAŤ POHĽAD NA SÚČASNÉ FUNKCIE SVIATKOV. A UVEDOMIŤ SI, ŽE OBSAHY OSTATNÝ, HOCI FORMY SA MENIA,“ ZDÔRAZŇUJE KATARÍNA POPELKOVÁ Z ÚSTAVU ETNOLÓGIE A SOCIÁLNEJ ANTROPOLÓGIE SAV, KTORÁ SA VENUJE ŠTÚDIU SÚČASNÝCH SVIATKOV, SLÁVNOSTÍ A RITUÁLOV, KULTÚRY SVIATKOVANIA A ETNOLÓGICKÉMU VÝSKUMU ZMIEN V TEJTO OBLASTI.

8 – 10

ŠTUDENSKÝMI OSOBNOSŤAMI SLOVENSKA ZA AKADEMICKÝ ROK 2020/2021 SÚ AJ VEDCI ZO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED. LAUREÁTKOU V ODBORE PRÍRODNÉ VEDY, CHÉMIA SA STALA ZUZANA PÖS Z ÚSTAVU KLINICKÉHO A TRANSLAČNÉHO VÝSKUMU BIOMEDICÍNSKEHO CENTRA SAV. V OBLASTI FILOZOFIA, POLITOLÓGIA, SOCIOLÓGIA, PEDAGOGIKA, HISTÓRIA BOL OCENENÝ OLIVER ZAJAC Z HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV (NA SNÍMKE VPRAVO). A ŠPECIÁLNU CENU SPOLOČNOSTI ABB (PRIEMYSEL 4.0) ZÍSKAL PETER ŠICHMAN Z ELEKTROTECHNICKÉHO ÚSTAVU SAV.

11 – 15

„MAŤ OKOLO SEBA LUDÍ, KTORÝCH PRÁCA BAVÍ, VEDIA, ČO CHCÚ, A SÚ ROZHODNUTÍ POSÚVAŤ SVOJE POZNATKY ĎALEJ, VEDIA JEDEN DRUHÉHO REŠPEKTOVAŤ, VZÁJOMNE SA POČÚVAŤ A INŠPIROVAŤ, POVAŽUJEM ZA KLÚČOVÉ. SOM VEĽMI RADA, ŽE V NAŠOM ÚSTAVE S TAKÝMI ĽUĎMI PRACUJEM,“ HOVORÍ ANNA KALISTOVÁ, VEDÚCA SPOLOČENSKOVEDNÉHO ÚSTAVU CENTRA SPOLOČENSKÝCH A PSYCHOLOGICKÝCH VIED SAV.

18 – 21

PODPORA EURÓPSKÝCH PROJEKTOV

Vedcom Slovenskej akadémie vied je už niekoľko mesiacov k dispozícii Kancelária na podporu európskych projektov. Vznikla začiatkom jari na pôde Úradu SAV v rámci jej odboru vedy a výskumu.

Ako hovorí podpredseda SAV pre vedy, výskum a inovácie prof. RNDr. Peter Samuely, DrSc., akadémia uvažovala o vzniku takejto kancelárie už dlhší čas. „Cieľom je predovšetkým zvýšiť počet podávaných špičkových projektov rámcového programu Horizont Európa a zlepšiť ich kvalitu,“ hovorí. Dodáva, že Slovenská akadémia vied nemá nízke percento úspešných projektov tejto úrovne z tých podaných. Problémom je, že ich podáva málo. „Vnímame, že ide o spojené nádoby. Špičkoví vedci európske projekty podávajú. Ak by sa tí ostatní pripojili len mechanicky, čísla sa veľmi nezlepšia. Takže musíme zvýšiť aj kvalitu podaných projektov do programu Horizont Európa.“

Podpredseda SAV pre vedy, výskum a inovácie dodáva, že možnosti ako štrukturálne fondy či Fond obnovy, v ktorých je úspešnosť podávaných projektov oveľa vyššia, čiastočne odvádajú pozornosť vedcov od európskych projektov. „To chceme zmeniť, pretože štrukturálne fondy pre vedy tu v budúcnosti nebudú. Navyše, tieto fondy nás majú len pripraviť na súťaž v európskom výskumnom priestore,“ zdôrazňuje.

Aktívny prístup k Horizontu Európa

Profesor Samuely k tomu pripomína, že zámerom je, aby v tejto oblasti vznikla synergia medzi odborom vedy a výskumu a odborom medzinárodnej spolupráce, ktorý sa tiež zaoberá podporou projektov. „Jedným zo zámerov je, aby vyhľadávali zaujímavé výzvy rámcového programu Horizont Európa.“

Ten predstavila Európska komisia v roku 2018. Jeho rozpočet na roky 2021 až 2027 je takmer

sto miliárd eur. „Opäť sú v ňom podobné typy schém, ako to bolo v rámcovom programe Horizont 2020, takže zhruba štvrtina z toho obrovského balíka peňazí ide na excelentnú vedu vrátane ERC projektov,“ zdôrazňuje. „Viac ako polovica rozpočtu ide na aplikovaný výskum – v ktorom máme tiež svojich šampiónov, ale boli by sme radi, keby ich bolo viac – a časť na inovácie.“

Ako hovorí tento vedec a manažér vedy, pracovníci Kancelárie na podporu európskych projektov a ich kolegovia z odboru medzinárodnej spolupráce budú medzi výzvami hľadať také, ktoré by mohli byť zaujíma-

vé pre ústavy Slovenskej akadémie vied. A budú ich na to upozorňovať. „Okrem iného sa budú zameriavať na výzvy, čo sú šité na také krajiny, ako je Slovensko. Teda na skupinu štátov, ktoré môžeme v tejto oblasti označiť za menej úspešné. Pre tieto krajiny, označené ako Widening Countries, Európska komisia vyhradila špeciálne výzvy. Ako príklad môžeme označiť výzvu Teaming for Excellence, v ktorej sme mali projekt CEMEA [Akadémia/Správy SAV 6/2019, Cemea je krok novým smerom – poznámka redakcie].“ Ale ako profesor Samuely zdôrazňuje, programový rámec za sto miliárd eur poskytnie priestor pre množstvo výziev, takže pomoc s vyhľadávaním tých vhodných iste padne ústavom vhod.

Pomoc aj pri povinných jazdách

„Ďalšou úlohou Kancelárie na podporu európskych projektov bude pomôcť vedcom s napísaním administratívnych častí projektu. Lebo malá úspešnosť našich projektov vyplýva aj z toho, že bruselská administratíva si pri vyhodnocovaní projektov vyžaduje isté špecifiká, niektoré povinné súčasti. Je zrejmé, že odbornú časť projektu musí napísať vedec. No isté časti projektu sa venujú napríklad genderovej otázke. Úplné umenie je tiež schopnosť komunikovať projekty s rôznymi záujmovými skupinami, od verejnosti až po poslancov parlamentu. A popularizácia je tiež jednou zo súčastí takýchto projektov,“ pripomína profesor Samuely.

Kancelária pri týchto aktivitách využije aj skúsenosti pracovníkov a pracovníčok odboru vedy a výskumu, ktorí sa významnou mierou podieľali napríklad na získaní dvoch projektov SASPRO. Komunikácia s Bruselom a niekoľkonásobná práca s detailmi projektu boli toho súčasťou (viac *Akadémia/Správy SAV* 6/2020 a 6/2022).

Čo potvrdil audit

„Krátko po zriadení kancelárie sme si urobili prieskum, ktorým sme oslovili ústavy SAV a zisťovali ich zapojenie do európskych projektov. Cieľom bolo zistiť základné údaje o doterajších skúsenostiach našich centier a ústavov s medzinárodnými projektmi a ich predstavy o tom, v čom by ústavy pri týchto projektoch potrebovali pomôcť,“ zdôrazňuje profesor Samuely.

„Týmto interným auditom sme vlastne činnosť kancelárie štartovali,“ dodáva projektová manažérka Kancelárie na podporu európskych projektov Ing. Dominika Zsapková Haringová, MBA.

Na dotazník reagovalo 29 inštitúcií, okrem vedenia ústavov aj niektorí vedeckí pracovníci. Prípadne kolegovia z projektových

oddelení tam, kde ich centrá či ústavy majú. Projektová manažérka Kancelárie na podporu európskych projektov dodáva, že stretnutia s kolegami z takýchto oddelení budú ďalším z krokov, ktorý kancelária urobí. „Chceme sa oboznámiť s ich potrebami a skúsenosťami a naštartovať spoluprácu. Je nám jasné, že nie každý ústav má kapacity na to, aby mohol takého projektové oddelenie zriadiť, niekde to ani nie je oficiálne oddelenie, ale jednoducho pracovník či pracovníci, ktorí sa tomu vo zvýšenej miere venujú. Našou úlohou bude spolupracovať s nimi a využiť ich skúsenosti. Cieľom je zvýšiť počet a kvalitu podávaných žiadostí a s tým súvisiacu úspešnosť,“ hovorí D. Zsapková Haringová, ktorá bola okrem iného viac ako sedem rokov manažérkou pre výskum, vývoj a inovácie Technologického centra Akadémie vied Českej republiky.

Najcennejšie sú individuálne konzultácie

„V prieskume sme sa pýtali, do akej miery sa ústavy plánujú v budúcnosti zapojiť do projektov programu Horizont Európa a o aké služby kancelárie majú záujem,“ dodáva D. Zsapková Haringová.

Podľa nej viac ako 60 percent ústavov, ktoré sa zúčastnili na prieskume, má skúsenosti s manažmentom projektov rámcových programov Horizont 2020 a Horizont Európa v úlohe partnera a viac ako 30 percent takýto druh projektu v súčasnosti pripravuje. Podľa prieskumu malo 40 percent ústavov projekt z týchto rámcových programov, ktorý uspel a bol financovaný. Rovnaké percento ústavov v projektoch dosiahlo potrebný počet bodov, ale projekt nebol financovaný.

Na otázku, aký druh služieb by ústavy od kancelárie uvítali, označilo najviac respondentov – takmer 90 percent – individuálne konzultácie. Administratívnu pomoc a monitoring projektových príležitostí by ocenilo 74 per- ▶

► cent, semináre 62 percent, 59 percent konzultáciu pripravených projektov a 38 percent pomoc s hľadaním partnerov. Podľa inžinierky Zsapkovej Haringovej audit vo všeobecnosti poukázal na to, že ústavy SAV projekty tohto druhu podávajú zväčšia v pozícii partnera.

„Takých, ktorí sú v úlohe koordinátora, je veľmi málo, chýba nám skúsenosť s koordináciou veľkých projektov. Zaujímavý je fakt, že ústavy, ktoré majú schválený projekt, majú za sebou viacero predtým neschválených žiadostí na iné projekty. Čo potvrdzuje fakt, že projekty treba pravidelne podávať, zlepšovať návrhy a tak získať skúsenosti. Zvyšuje to šancu na úspech,“ dodáva.

Povzbudenie pre vytrvalých

Audit sa zaujímal aj o žiadosti na projekty, ktoré neuspeli a ústa-

PONUKA VEDCOM

Webová stránka, ktorú Kancelária na podporu európskych projektov zriadila na portáli Slovenskej akadémie vied (www.sav.sk/?lang=sk&doc=activity-euprojects), sumarizuje jej zámery v kolónke Naše služby takto:

- semináre k predstaveniu výziev a aktuálne informácie k rámcovým programom (etika, gender, financovanie, hodnotenie projektov...);
- individuálne konzultácie pri príprave projektov;
- proofreading pripravených projektov (konzultácia pripravených návrhov);
- monitoring projektových príležitostí;
- pomoc s hľadaním partnerov;
- administratívna pomoc pri realizácii projektov.

(w)

vy sú odhodlané opätovne ich podať. Najmä na také, ktoré dosiahli potrebnú hranicu bodov, ale nezískali financovanie. „S týmito žiadateľmi plánujeme ďalej pracovať,“ hovorí táto projekto-

vá manažérka. „Cielene sme ich oslovili. Vyžiadali sme si evaluačné formuláre týchto projektov, aby sme vedeli analyzovať pripomienky a prípadne doplniť spätnú väzbu, ktorú žiadatelia

už dostali od hodnotiteľov. Ak treba, snažíme sa nájsť vhodnú výzvu, do ktorej by bolo možné projekt opäť podať. V spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií im vieme zabezpečiť aj mentoring projektu, teda externého hodnotiteľa, ktorý by vedel posúdiť takmer finálny návrh projektu a poskytnúť pripomienky, ktoré by žiadateľ mohol do termínu uzávierky výzvy zapracovať.“

Súčastou práce novej kancelárie je aj metodika. „V rámci schém, ako je SASPRO, ale aj iných, ktorým sa venuje odbor vedy a výskumu, sa už robia semináre či školenia na takzvané mäkké zručnosti pre rôznych kolegov od doktorandov až po vedeckých pracovníkov,“ dodáva profesor Samuely.

Martin Podstupka

Ilustračné foto: Rohan Makhecha, Unsplash

MEDZINÁRODNÁ CENA SAV FRANCÚZSKEMU VEDCOVI

Medzinárodnú cenu SAV v oblasti prírodných vied za rok 2022 udelila začiatkom mája Vedecká rada SAV francúzskemu vedcovi prof. Michelovi Salzetovi. Nomináciu na udelenie ceny predložil Neuroimunologický ústav SAV spolu s Univerzitou veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach. Porota posudzovala pätnásť návrhov.

Profesor Salzet patrí k popredným medzinárodným vedeckým kapacitám v oblasti neurovied a onkológie, je vynikajúci vedec a pedagóg s hodnotnými osobnostnými a vizionárskymi vlastnosťami. Kombinuje poznatky z biológie, imunológie, proteomiky, analytických metód a biofyziky s technickým myslením, čo prináša novú perspektívu a experimentálne výzvy, ktoré výrazne posúvajú dopredu vedecké poznanie. Jeho odborné výstupy sú akceptované v celosvetovej odbornej komunite, publikácie, recenzie a kapitoly v knihách sa vydávajú v prestížnych svetových vydavateľstvách. Podľa údajov z databázy Web of Science profesor Salzet doposiaľ publikoval

304 vedeckých publikácií, na ktoré je viac ako 7 300 citácií, a jeho H-index je 54.

Profesor Salzet má mimoriadne pozitívny vzťah k Slovensku, jeho spolupráca s Neuroimunologickým ústavom SAV sa začala pred jedenástimi rokmi, počas ktorých významne prispel k zvýšeniu kvality neurovedného výskumu na Slovensku. Okrem Slovenskej akadémie vied spolupracuje aj s Univerzitou veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach. Spoločná vedeckovýskumná činnosť bola podporená slovensko-francúzskymi APVV grantmi, programom ERA-NET NEURON a ANR (Agence Nationale de la Recherche) projektom. Výsledkom spolupráce je viac ako 20 spoločných prác publikovaných vo vynikajúcich časopisoch s vysokým impakt faktorom, prezentácie na medzinárodných konferenciách zameraných na proteomiku a neurovedný výskum.

Prof. Michel Salzet získal spolu s prof. Dašou Čížkovou (prof. MVDr. Daša Čížková, DrSc., Neuroimunologický ústav SAV)

Geniu M. R. Štefánika za vedecký projekt, ktorý sa v roku 2020 zaslúžil o najväčší prínos v oblasti vedeckej bilaterálnej francúzsko-slovenskej spolupráce. Cenu udeľuje spoločne Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR a Francúzske veľvyslanectvo na Slovensku za vynikajúce vedecké výsledky, ktoré spolupracujúce kolektívy získali v rámci riešenia projektov bilaterálnej výzvy APVV. Víťazný projekt bol zameraný na nové postupy liečby poranení miechy a vychoval dvoch nových vedeckých pracovníkov v rámci francúzsko-slovenského doktorandského štúdia.

Počas posledných tridsiatich rokov sa výskumné aktivity profesora Salzeta venujú neurologii a onkoimunológii prostredníctvom proteomických prístupov. Je riaditeľom PRISM Laboratory (Proteomic, Inflammatory Response, Mass Spectrometry) and U1192 Inserm Laboratory na Univerzite v Lille vo Francúzsku. Vytvorením jedinečného celosvetového laboratória s neustále sa vyvíjajúcimi novými technológiami, novými diagnostickými nástrojmi a novými liečbami prekračujú jeho vedecké príspevky hranice vedeckých disciplín, zavádzajú inovatívne prístupy a otvárajú nové výskumné perspektívy.

Vedecké poznatky a myšlienky profesor Salzet úspešne šíri medzi mladých vedcov, motivuje ich vo vedeckej práci a dosahovaní vedeckovýskumných cieľov prostredníctvom co-tutelle iniciatívy, ktorá sa zameriava na spoločné vedenie doktorandov.

Medzinárodnú cenu SAV mu odovzdajú v septembri v Bratislave.

(wbp) | Foto: archív Michela Salzeta

JASNÉ PRAVIDLÁ RADY RIADITEĽOV SAV

Kvalitný výskum, hodnotenie, doktorandi, financovanie, hospodárenie, starostlivosť o zamestnancov. Otázok, pri ktorých v minulosti – vlastne ešte takmer neformálne rady riaditeľov pomáhali orgánom akadémie spoznať názory šéfov jej inštitúcií, je viacero. Od minulého roku funguje tento poradný orgán Predsedníctva SAV síce na podobnej báze ako predtým, ale s jasnejšími pravidlami. V rozhovore o nich hovorí doc. Matej Ruttkay, CSc., predseda Rady riaditeľov SAV a riaditeľ Archeologického ústavu SAV.

Rada riaditeľov SAV pôsobí na pôde akadémie už niekoľko rokov. Ako vznikla?

Vlastne pôvodne neformálne, zo stretnutí riaditeľov ústavov SAV nad rôznymi témami. Mohli by sme povedať – z ich iniciatív, lebo sa potrebovali poradiť o niektorých otázkach zo života svojich ústavov a akadémie. Témy na takéto stretnutia vyplynuli z ich potrieb, prípadne ich o stanovisko požiadal niektorý z orgánov SAV, najčastejšie predsedníctvo. Otázka potreby oficiálnejšieho konštituovania rady riaditeľov sa nastoľovala v pravidelných intervaloch na takzvaných ročných hodnoteniach jednotlivých oddelení vied. Predsedníctvo a Snem SAV to rešpektovali a odrazilo sa to v Štatúte SAV schválenom v roku 2018. Tam boli rady riaditeľov definované ako poradné orgány príslušných podpredsedov akadémie pre oddelenie vied. Riaditelia si zvolili členov výboru rady a ten svoju predsedníčku či predsedu. Tak som sa na jeseň v roku 2019 stal predsedom rady riaditeľov tretieho oddelenia vied.

Rady riaditeľov v oddeleniach vied vznikli súčasne?

Ak sa nemýlim, takmer súčasne, ale jasne za to obdobie poznám situáciu v Rade riaditeľov tretieho oddelenia SAV. Jedna inšpirovala druhú. No fakt je, že medzi tými tromi radami oddelení vtedy nebola veľmi intenzívna komunikácia. Konali dosť nezávisle od seba. Riešili sme si – každé oddelenie – vlastné problémy.

Kto bol v rade riaditeľov oddelenia?

Všetci riaditelia organizácií patriacich do príslušného oddelenia vied.

Ako vyzeralo fungovanie takejto rady riaditeľov?

V praxi tak, že keď sa ako téma pre riaditeľov ukázali nejaké vážnejšie body (hodnotenie, mzdová reforma, reorganizácie, edičná politika a podobne), ktoré sa chystali na Predsedníctvo SAV, tak sme si s podpredsedom SAV sadli a dopodrobna sme materiál prešli. Povedali sme svoj názor, prípadne vyhládli naše pripomienky či návrhy riešení. Myslím si, že takýto neformálny prístup pomohol predísť viacerým nejasnostiam, nedorozumeniam či problémom. Následne, po rokovaní Predsedníctva SAV bolo možné s riaditeľmi efektívnejšie prediskutovať „horúce“ témy a navrhovať stanoviská.

Aké boli výstupy takýchto rád riaditeľov?
Vlastne podobné ako teraz. Predovšetkým

to boli odporúčania pre Predsedníctvo SAV, pre podpredsedov za jednotlivé oddelenia, pre Snem SAV. Zjednodušene – dávali sme zástupcom nášho oddelenia vied v týchto orgánoch podklad o tom, aká je naša predstava riešenia rôznych otázok. Vznikala obojstranne prospešná spätná väzba. Ak hovoríme o najčastejších témach, tak tu hral prím výskum a financie (aké by to bolo príjemné, nemusieť stále riešiť peniaze). Ďalšia frekventovaná téma bola (a je) hodnotenie inštitúcií – ročné hodnotenia, výkonové financovanie, akreditácia. A tretia, ktorá je v prípade tretieho oddelenia na stole roky, bola technicko-hospodárska správa. Ale to je špecifický problém oddelenia.

Ale fungovanie rady riaditeľov nakoniec minulý rok dostalo jasnejší inštitucionálny rámec, podrobnejšie písané pravidlá. Kto to inicioval?

Nemyslím si, že išlo o popud jedného človeka alebo orgánu SAV. Skôr sme sa k tomu dopracovali. Podľa môjho názoru sa členovia Predsedníctva SAV čoraz častejšie stretávali s našimi – vtedy ešte neformálnymi – odporúčaniami a z toho vyplynulo, že by tento poradný orgán bolo dobré ešte jasnejšie inštitucionálne ukotviť – aj s podrobnejšími pravidlami fungovania v zákone o SAV alebo v štatúte akadémie. Minulý rok bol vhodný čas. Novelizoval sa zákon, pripravovala sa transformácia, pracovalo sa s legislatívou a pravidlami. Takže išlo o všeobecnú

potrebu. Okrem iného aj kvôli spätnej väzbe... Nakoniec nastala zhoda nariadení cez Štatút SAV.

Môžete tú spätnú väzbu vysvetliť?

Iste. Rozhodujúcim partnerom pre predsedníctvo je, pochopiteľne, Snem SAV. A je fakt, že aj časť riaditeľov ústavov alebo centier je jeho členmi. Ale mnohí nie sú. Ich ústavy tam jednoducho majú iných zástupcov, často skvelých vedcov. To je v poriadku. No niektorí z nich nemajú hlbšie znalosti prevádzkových záležitostí svojho pracoviska, respektíve nemajú taký prehľad ako riaditeľky a riaditelia. Ak sa nemýlim, aj na sneme svojho času odzneli vyjadrenia, že by sa zišlo poznať postoje šéfov ústavov. Myslím si, že vznik inštitucionálne upravenej rady riaditeľov s jasnými pravidlami bol trojstranný záujem predsedníctva, snemu i riaditeľov a, samozrejme, celej SAV.

Na jeseň minulého roka bol teda schválený štatút a rokovací poriadok Rady riaditeľov SAV...

To už môžeme hovoriť o tom, že jej fungovanie je v plnej miere aj po administratívnej stránke upravené. Jej štatút hovorí, že rada riaditeľov je stály poradný orgán samosprávnych orgánov SAV, že jej zriaďovateľom je Predsedníctvo SAV. Jej fungovanie upravuje štatút a rokovací poriadok. Treba tiež povedať, že štatút nie je celkom v tej podobe, ako navrhovala rada riaditeľov, ale môžeme ho považovať za dobrý kompromis.

V čom?

V predchádzajúcom období, a čiastočne aj teraz, máme ako predstavitelia inštitúcií problém s tým, že niektoré toky informácií v SAV išli mimo riaditeľov. Pre nás bolo dôležité, aby sme mali informácie z prvej ruky a čo najskôr. Ako dobré riešenie sa ukázalo prizvanie predstaviteľov rady riaditeľov na rokovanie Predsedníctva SAV aj s prístupom k predkladaným materiálom. Alebo – aby boli zástupcovia riaditeľov rozdelení do všetkých poradných orgánov akadémie, komisií či rád. To sa vyriešilo, teraz v každej z nich je niekto z riaditeľov. Takže máme akési tykadielko v každom z týchto orgánov. Pri predsedníctve to celkom neplatí. Sedíme na jeho rokovaní vtedy, keď nás ten, kto predkladá bod, prizve. Čo nebýva vždy. Najčastejšie nás prizýva podpredseda pre ekonomiku profesor Koppel [prof. MVDr. Juraj Koppel, DrSc., podpredseda SAV pre legislatívu a ekonomiku – poznámka redakcie]. Postupne sa to podľa mňa zlepšuje. Myslím, že to súvisí s tým, že je čoraz jasnejšie, že sa nesnažíme zasahovať do rozhodovania, len potrebujeme informácie, chceme využiť svoje skúsenosti a poradiť, čo by bolo podľa nás dobré riešenie.

Kto je v Rade riaditeľov SAV?

Radu riaditeľov zriaďuje Predsedníctvo SAV. Sú v nej všetci riaditelia všetkých organizácií akadémie a vedúci tých organizač-

► ných zložiek organizácií akadémie, ktoré vznikli z jej samostatných organizácií. Vráťane vedúcich tých ústavov, ktoré sa prioritne nevenujú priamo vede a výskumu, napríklad Archívu SAV, Encyklopedického ústavu SAV, výpočtového strediska či vydavateľstva Veda.

Ak má centrum svojho generálneho riaditeľa a vedúcich organizačných zložiek, majú hlas všetci?

Áno.

Ak je generálny riaditeľ aj vedúcim jednej z organizačných zložiek, koľko má hlasov?

Formálne je tam za dva útvary, ale v zmysle štatútu môže použiť iba jeden hlas.

Je rada riaditeľov, podobne ako Snem SAV, členená podľa oddelení vied?

Áno, do sekcií. Tie skutočne kopírujú štruktúru oddelení vied akadémie. Sekcie sú v zásade len iným pomenovaním niekdajších rád riaditeľov jednotlivých oddelení. Napríklad v prípade prvého oddelenia ide o prvú sekciu Rady riaditeľov SAV. Rozdiel je aj v tom, že predtým nebola tá „centrála“, kde by sa zbiehali názory oddelení do jedného. Rady riaditeľov oddelení fungovali celkom dobre, ale medzi sebou – ako som hovoril – veľmi nekomunikovali. No je veľa otázok, pri ktorých je to potrebné. Preto je nová štruktúra lepšia.

Využívate, tak ako Snem SAV, pri vybraných témach hlasovanie po sekciách?

V princípe kopírujeme princípy Snemu SAV, teda hlasovanie po komorách sa vyhodnocuje, ak ide o vyjadrenie k zásadám rozpočtu, založenie, splnutie, zlúčenie, rozdelenie organizácie, alebo si významný okruh tém schválí samotná rada. Je to iste užitočné v situácii, keď je riziko, že riaditelia v jednej sekcii budú zásadne proti a tie dve zvyšné by ich prehlasovali.

Ako fungujú výbory rady a sekcií?

Predtým mali rady riaditeľov oddelení (súčasné sekcie) viacčlenné výbory, v treťom

oddelení vied päťčlenný. Teraz majú len predsedu a podpredsedu. Tí zastupujú sekciu v šesťčlennom výbore celej Rady riaditeľov SAV. Podobne – nie úplne rovnako – ako Snem SAV sa na čele výboru striedame podľa sekcií (oddelení). Rozdiel je v dĺžke mandátu. V sneme je to osemnásť mesiacov, u nás dvanásť. Takže v týchto dňoch v tejto funkcii končím, vystrieda ma kolegyňa z druhého oddelenia vied, respektíve sekcie. **Výbor Rady riaditeľov SAV dostáva požiadavky od orgánov SAV, aby sa riaditelia vyjadrili k nejakej otázke?**

Áno. Operatívne sa zídeme a rozhodneme sa, ako postupovať. Veľmi často ideme cez oddelenia, teda – zvolajú sa jednotlivé sekcie, tam sa, ak je to možné, vytvorí nejaký jednotný názor a potom sa zvolajú riaditelia zo všetkých troch sekcií a hlasuje sa. Žiaľ, pandemická doba spôsobila, že sme sa „stretávali“ online, čo má v sebe mnohé úskalia. Ja osobne som rád, že aj v rámci našej sekcie tretieho oddelenia vied stále pracuje aj neformálny väčší výbor a mnohé témy podrobne riešime a hľadáme efektívne východiská, ktoré by sme mohli navrhnúť predsedníctvu a snemu. Často nás oslovujú so žiadosťou o vyjadrenia členovia predsedníctva a taktiež my iniciujeme mnohé návrhy smerom k tomuto orgánu, ktorý ich môže a nemusí využiť.

Predsedníčka Snemu SAV doktorka Gmucová (RNDr. Katarína Gmucová, CSc. – poznámka redakcie) v rozhovore pre tento časopis zdôraznila, že výbor snemu okrem iného pracuje na tom, aby zblížoval odlišné názory – napríklad z rôznych oddelení – komôr, obrusoval hrany, a tak aj zblížoval pohľady na rôzne témy vnútroakademického života (Akadémia/Správy SAV 2/2022, „Prírovnanie Snemu SAV k parlamentu celkom nesedí“). Postupujete rovnako?

Pochopiteľne. Závažné materiály absolvujú prvé kolo v predsedníctve, kde sa téma otvo-

rí. Potom idú rade riaditeľov, ktorá k tomu po debata (nezriedka najprv oddelenej v rámci sekcií) pridá svoje stanovisko. V závislosti od typu požiadavky či vyjadrenia sa hlasuje. Tam sa ukáže, aký je názor riaditeľov. Materiál sa vracia na predsedníctvo, ktoré má tak k dispozícii aj názor riaditeľov. Posudzuje ho, hlasuje o ňom a schválený postupuje Snemu SAV. Téma by už dozista mala byť už značne „vyladená“, keďže prešla niekoľkými diskusiami a hlasovaniami. Členovia snemu už majú k tomu často aj informácie po inej linke, od svojich riaditeľov a o to môžu byť konečné rozhodnutia kvalitnejšie.

Ako vyzerajú debaty, keď sa stretnú riaditelia z celej akadémie?

Sú náročné, lebo ide o vyše sedemdesiat účastníkov, k tomu ešte členovia predsedníctva, snemu či ďalší prizvaní hostia. Ale jednoznačne je to dôležité cizelovanie kvalitných návrhov riešenia často objektívne veľmi komplikovaných tém. Ukázalo sa to napríklad pri výkonovom financovaní, kde sa veľmi diskutovalo o jeho podmienkach. O tom, ako zohľadniť špecifiká oddelení pri posudzovaní práce. Užitočné boli aj prieskumy názorov riaditeľiek a riaditeľov na „horúce“ témy. Myslím, že debaty v sekciách a potom aj spoločné znamenali pre riešenie tejto otázky veľký posun. Najmä tým, že dokázali obrúsiť hrany toho problému. Podľa mňa sa tak našiel rozumný kompromis.

Čo ak riaditelia dajú odporúčanie, s ktorým sa členovia predsedníctva nestotožnia?

Ak sa to stane, tak predsedníctvo zdôvodní, prečo postupovalo inak, ako bolo odporúčanie rady riaditeľov. S týmto zdôvodnením ide materiál na snem, ktorý má posledné slovo.

To je aj odpoveď na to, akú autoritu majú vaše odporúčania...

Jednoznačne môžem povedať, že naše odporúčania majú vo vedení SAV svoju váhu a aj mnohí členovia predsedníctva s nami komunikujú po svojej linke.

Aké témy dostáva rada riaditeľov na stôl?

Dostali sme na stôl mnohé dôležité materiály a aj sme s nimi veľmi seriózne pracovali. Niekde sme robili aj ankety, zisťovali názory na rôzne body. Ako príklad môžem spomenúť napríklad vnútorné predpisy súvisiace s transformáciou. Alebo výkonové financovanie. Náročná téma, veľmi dôležitá, veď ide o peniaze. Pri nej sme robili aj anketu, či riaditelia sú za to, aby sa doň počítala akreditácia a ako dlho. Z našich analýz vyšli často aj pre predsedníctvo zaujímavé informácie. Minimálne má prehľad o tom, aké sú názory riaditeľov na rôzne otázky, čo chce väčšina a podobne. Sú členovia predsedníctva, ktorí si naše stanovisko žiadajú pravidelne, iní sporadickejšie. V súčasnosti presvedčame o nevyhnutnosti hľadať riešenia v súvislosti s obrovským nárastom cien energií, kde sú viaceré ústavy, ktorých fungovanie vyžaduje veľa elektrickej energie, doslova v ohrození. Pomohlo by, ak by sme

sa mohli uchádzať o nejaké mimoakademické dotačné zdroje na alternatívne zdroje (fotovoltaiky, tepelné čerpadlá a podobne). Žiaľ, stále je situácia taká, že v dôsledku celkového podfinancovania rozpočtu SAV hrajú prím otázky spojené so zabezpečením základného chodu pracovísk, a vyzerá to tak, že ani v najbližších mesiacoch sa táto téma nezmení. Za tretie oddelenie vied, kde ostávam predsedom sekcie, sa budem snažiť, aby sme konečne urobili rokovanie „naživo“ s dostatočným časom na oficiálnu, ale i neoficiálnu diskusiu o potrebných témach.

Môže si rada riaditeľov dať na stôl nejakú tému sama? Teda – môžete sa iniciatívne venovať návrhu povedzme pre predsedníctvo, o ktorý vás nik nežiada?

Áno, môžeme predkladať vlastné návrhy. Aj sa to deje. Aj teraz sme reagovali na tému periodického hodnotenia tvorivej činnosti, ktoré organizuje v zmysle novoprijatého zákona Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. Tu vidíme viaceré problémy – obdobie hodnotenia – 2014 až 2019, hodnotenie iba na základe publikačnej činnosti (napríklad ani britský systém REF ako východisko nikdy nehodnotí iba na základe jedného segmentu činnosti), tlak na inštitúcie, aby nespolupracovali (ak majú dve inštitúcie napríklad výstup spoločného projektu, môže ho uviesť iba jedna), neexistencia zahraničnej otvorenej oponentúry navrhnutého systému hodnotenia, nejasne stanovené dosahy výsledku hodnotenia a mnohé ďalšie. Dávali sme návrh, ako zabezpečiť, aby pravidlá na uplatnenie výsledkov akreditácie boli známe ešte pred ukončením akreditačného procesu. Rovnako sme stále iniciatívni v téme výkonového financovania. Pre nás je dôležité, aby rozhodnutia o takto dôležitej oblasti boli známe čím skôr a aby štatutári organizácií mohli reálne plánovať život na svojich pracoviskách.

Ste riaditelia, máte dosť manažérskych povinností. Vedci, takže k tomu pribúdajú vaše výskumy. No musíte sa venovať týmto témam, robiť si analýzy, debatovať, hlasovať, komunikovať s predsedníctvom a jeho ďalšími poradnými orgánmi – je toho dosť. Máte mechanizmus, ako veci urýchliť?

Nemáme a nechceme budovať nejaké ďalšie či paralelné štruktúry. Našou úlohou je prenášať návrhy a podnety riaditeľov na predsedníctvo a na snem. Z tretieho oddelenia mám skúsenosti, že sa všetko zjednoduší, keď mnohé z vecí riešite na neformálnej báze, v priateľsky naladenom tíme. Vieme si veci predpripraviť, vopred hovoriť o problémových bodoch... Ak sa to podarí, potom sa tá oficiálna časť, debata v pléne, hlasovanie, komunikácia s predsedníctvom darí. Je to veľká agenda. Ale nemáme ju na stole každodenne. Na druhej strane je to určite ďalšie pracovné zaťaženie. Keď sa nám však podarí veci riešiť v tejto fáze, takpovediac v predstihu, zase nám to uľahčí manažérsku prácu v organizácii.

PÁR PRAVIDIEL

Štatút SAV okrem iného uvádza:

Stály poradný orgán samosprávnych orgánov akadémie je rada riaditeľov. Rada riaditeľov je oprávnená podávať návrhy samosprávnym orgánom akadémie a predsedovi akadémie týkajúce sa činnosti akadémie a jej orgánov a vyjadrovať sa k otázkam súčasného a budúceho postavenia, úloh a činnosti akadémie. Snem akadémie môže schvaľovať štatút akadémie alebo jeho zmenu aj na návrh rady riaditeľov.

Radu riaditeľov tvoria riaditelia všetkých organizácií akadémie a vedúci tých organizačných zložiek organizácií akadémie, ktoré vznikli zo samostatných organizácií akadémie. Ak určitá osoba kumuluje funkcie riaditeľa organizácie a vedúceho organizačnej zložky, ktorá vznikla zo samostatnej organizácie, má iba jeden hlas. Členstvo v rade riaditeľov vzniká dňom začiatku výkonu funkcie riaditeľa alebo vedúceho organizačnej zložky; členstvo v rade riaditeľov a prípadná funkcia v rade riaditeľov alebo v jej sekcii zaniká uplynutím posledného dňa výkonu funkcie riaditeľa alebo vedúceho organizačnej zložky. Štatút rady riaditeľov určí podmienky, za akých môže byť pri výkone funkcie člena rady riaditeľov riaditeľ organizácie zastúpený zástupcom riaditeľa dotknutej organizácie alebo vedúci organizačnej zložky organizácie zastúpený zástupcom vedúceho dotknutej organizačnej zložky organizácie.

Predsedníctvo môže požiadať radu riaditeľov o vyjadrenie pred výkonom svojej právomoci alebo oprávnenia podľa zákona, a to najmä pred

- a) *schválením predpisov podľa osobitného predpisu, najmä*
 - *vnútorného predpisu zakladateľa o vnútorných pravidlách hospodárenia verejnej výskumnej inštitúcie vrátane pravidiel na vykonávanie podnikateľskej činnosti,*
 - *vzorového predpisu verejnej výskumnej inštitúcie o pravidlách tvorby rozpočtu verejnej výskumnej inštitúcie a – vzorového predpisu verejnej výskumnej inštitúcie o autonómii organizačných zložiek verejnej výskumnej inštitúcie,*
- b) *predložením zásad návrhu a rozdelenia rozpočtu akadémie a programového vyhlásenia predsedníctva na schválenie snemu,*
- c) *predložením návrhu podmienok a ukazovateľov pravidelného hodnotenia organizácií a koncepčným a strategickým materiálom zásadne ovplyvňujúcim činnosť akadémie na vyjadrenie snemu.*

Ak sa predsedníctvo pri výkone svojej právomoci alebo oprávnenia nestotožní s vecnými návrhmi uvedenými vo vyjadrení rady riaditeľov, materiál prekladaný predsedníctvom na schválenie snemu musí obsahovať aj stručné zdôvodnenie tohto nestotožnenia sa.

Zo štatútu a rokovacieho poriadku rady riaditeľov:

... Rada riaditeľov, jej výbor a jej sekcie prijímajú rozhodnutia vo forme uznesení, ktorými najmä

- a) *súhlasí/súhlasí s pripomienkami/nesúhlasí s predloženým návrhom určitého orgánu akadémie,*
- b) *navrhne niečo určitému orgánu akadémie,*
- c) *odporúča niečo určitému orgánu akadémie,*
- d) *berie na vedomie určitý materiál,*
- e) *poveruje svoj orgán, svoju sekciu alebo svojho člena/svojich členov prípravou určitého materiálu alebo vykonaním určitej činnosti potrebnej na zabezpečenie činnosti rady riaditeľov, jej orgánu alebo jej sekcie.*

... Ak sa rada riaditeľov vyjadruje k návrhu

- a) *zásad návrhu a rozdelenia rozpočtu akadémie,*
 - b) *na založenie, splnutie, zlúčenie, rozdelenie organizácie akadémie alebo jej zrušenie s likvidáciou, alebo na zriadenie, splnutie, zlúčenie, rozdelenie alebo zrušenie organizačnej zložky organizácie akadémie, alebo*
 - c) *o ktorom tak rozhodne samotná rada riaditeľov,*
- hlasovanie sa vyhodnocuje po sekciách. V hlasovaní po sekciách sa počet hlasov za návrh vydá počtom všetkých členov príslušnej sekcie, toto číslo sa vynásobí strom, teda vypočíta sa percentuálny podiel kladných hlasov v sekcii. Návrh je prijatý vtedy, ak je súčet percentuálnych podielov kladných hlasov zo sekcií delený počtom sekcií vyšší ako 50 percent. Súčasťou uznesenia z hlasovania sú aj výsledky hlasovania v sekciách.*

(Redakčne upravené, krátené)

SVIATKY SÚ ZRKADLO SPOLOČNOSTI

Viac ako desaťrocie sa samostatná vedecká pracovníčka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV PhDr. Katarína Popelková, CSc., venuje štúdiu súčasných sviatkov, slávností a rituálov, kultúry sviatkovania a etnologickému výskumu zmien v tejto oblasti na Slovensku.

Hovorí, že na rozdiel od niektorých kolegov etnológov jej motivácia na univerzitné štúdium tejto vedy nestála na očarení folklórom. V čase, keď sa rozhodovala, sa vraj nemohla pochváliť pôsobením v žiadnom folklórnom súbore, ba ani špeciálnymi zručnosťami a znalosťami v oblasti tradičnej kultúry. „Podstatné bolo, že som sa chcela venovať oblasti, vďaka ktorej sa bude ďalej rozvíjať môj silný vzťah ku krajine, v ktorej som sa narodila,“ vysvetľuje. Vybrala si odbor, ktorý sa vtedy volal národopis. Očakávala, že jej pomôže čo najlepšie porozumieť krajine a spoločnosti.

Zmena vednej disciplíny

Aj preto sa vo svojom výskume sústreďuje viac na súčasnosť. Ako hovorí, nezameriava sa na kontext preindustriálnej roľníckej kultúry, ale viac na modernú spoločnosť, zaujímajú ju spoločenské javy a ich súčasná dynamika. „No musím dodať, že to nemožno robiť bez toho, aby ste sa orientovali v kultúrnej tradícii spojenej so samozásobiteľskou rurálnou kultúrou Slovenska, ktorej prejavy a transformácie dlhý čas pýtali pozornosť našej vednej disciplíny.“

Národopis, neskôr etnológia, prešiel v druhej polovici minulého storočia prudkým vývojom a obrátil sa smerom k výskumu modernej spoločnosti. „To mi veľmi vyhovovalo, lebo – ako som už spomínala – tradičný národopis nebol tým správnym rámcom pre môj výskum,“ zdôrazňuje. Pripomína, že zameranie etnológie na moderného človeka a sociálne vedy jej veľmi vyhovuje. „Otáča to jej pozornosť na modernú spoločnosť. Mňa ten pohľad dozadu dostatočne nenaplnil. Stále som mala pocit, že je to stratená varta.“

Tento jej – v predchádzajúcich desaťročiach nie celkom prevládajúci – pohľad na vednú disciplínu nemusela zmeniť ani po nástupe do vtedajšieho Národopisného ústavu SAV (dnes Ústav etnológie a sociálnej antropológie) na konci osemdesiatych rokov. „Dali mi totiž robiť tému, ktorá bola mimoriadne moderná a prinášala do predmetu skúmania nové svetlo: urbánnu etnológiu. Viedol ma Peter Sal-

ner [PhDr. Peter Salner, DrSc., významný slovenský etnológ a judaista, zakladateľ urbánnej etnológie na Slovensku – poznámka redakcie], najprv ako stážistku na študijnom pobyte, neskôr doktorandku.“ V dizertačnej práci sa venovala vývoju urbánnej etnológie, neskôr sa zaoberala výskumom vinohradníckych miest a – ako hovorí – vďaka tomu mala možnosť sa v istom zmysle vyhnúť „národopisnej“ časti etnológie a orientovať sa na súčasnosť.

„V deväťdesiatych rokoch, keď som bola doktorandka, sa ústav začal veľmi

Nič sa nekončí.

Šibačka ostane šibačkou.

Ide o optiku. Musíme si dopriať pohľad na súčasné funkcie sviatkov. A uvedomiť si, že obsahy ostanú, hoci formy sa menia

dynamicky transformovať. V tom období vlastne veľkými syntézami (*Etnografický atlas Slovenska*, *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*) uzatvoril národopisnú etapu svojho výskumu, keď sa robili veľké terénne zbery, aby sa zmapovala ľudová kultúra Slovenska. Až potom sa širšie otvoril prechod k interpretačnej vede aj s jej sociálnymi rozmermi,“ hovorí táto vedkyňa, ktorá sa okrem iného venuje aj dejinám svojej vednej disciplíny. Zdôrazňuje fakt, že transformácia orientácie ústavu neznamenalala, že by sa prerušila jeho kontinuita. Práve naopak, odbor sa obohatil a prirodzene otvoril novým podnetom. Za etapu národopisného výskumu v klasickej poňatí nie je podľa nej hrubá čiara. „Vďaka intenzívnemu medzigeneračnému kontaktu a značnej miere súdržnosti etnologickkej komunity ju aj vedci z mladšej generácie vnímali ako základ pre svoj výskum, hoci už je orientovaný inak,“ dodáva.

Ide o nový pohľad

Pred čosi vyše desiatimi rokmi sa po urbánnej etnológii stali novou témou doktorky Popelkovej sviatky. „Trochu za to môžu médiá. V deväťdesiatych rokoch nás začali atakovať otázkami na sviatky, ktoré k nám priniesol pád železnej opony. Valentín, Halloween... Zrazu sa nás pýtali na tieto sviatky, a nie na predkresťanské obsahy Veľkej noci. Ich pôvod, dovtedy na Slovensku neznáme spôsoby slávania, ktoré sa však rýchlo šírili. Začali sme sa tomu venovať, študovať nové zdroje, zahraničné publikácie. Zrazu sme zistili, že sa nám zmenil predmet a my sme si to nevšimli. Že náš odbor chcel najmä rekonštruovať staré obrady a zvyky súvisiace so zaniknutým životným štýlom. Ale pre súčasný život to už nie je dôležité. Hľadali sme obsahy nových sviatkov a dávali sme ich do kontextu s kultúrou tejto krajiny. A tak sme sa – spolu s kolegami – rozhodli, že vytvoríme projekt, ktorý sa bude venovať mapovaniu a základnému výskumu súčasných sviatkov. Že ich budeme skúmať iným pohľadom. Nie ich rekonštruovať z pohľadu ďalekej histórie, ale študovať, čo sa pri nich deje v súčasnosti,“ hovorí táto etnologička. Tak si, ako spomína, našťudovali literatúru, našli teoretické východiská a podali prvý projekt na tému súčasné sviatky a rituály. Teraz už pracuje na štvrtom.

Bez návratov do minulosti to však celkom nejde. Zdôrazňuje, že korene sú to, čo pri každom výskume k tejto téme treba ovládať ako základ. „Najmä keď hovoríme o sviatkoch, ktoré sú ukotvené v tradícii. Čo sú predovšetkým kresťanské sviatky. Súvisia s náboženstvom a roľníckou kultúrou Európy, hoci spôsoby ich dnešného prežívania majú prvky relaxu a zábavy a sú prepojené s komerciou.“

V súvislosti s tradíciou sa často objavujú hlasy o komercializácii, o tom, že sviatky strácajú pôvodný duchovný rozmer, opúšťajú tradície. Táto vedkyňa to považuje za veľmi zjednodušujúce. Ako zdôrazňuje, sviatky majú takú širokú škálu funkcií, že nemá zmysel hovoriť napríklad o tom, že by sa stratil ich pôvodný zmysel.

„Nič sa nekončí. Šibačka ostane šibačkou. Ide o optiku. Musíme si dopriať pohľad na súčasné funkcie sviatkov. A uvedomiť si, že obsahy ostanú, hoci formy sa menia. Nemôžeme čakať, že budú mať podobu ako pred šesťdesiatimi rokmi, kon-

PhDr. KATARÍNA POPELKOVÁ, CSc., vyštudovala odbor národopis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1987 nastúpila do Národopisného ústavu SAV (v súčasnosti Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV), v rokoch 2000 až 2017 bola zástupkyňou riaditeľky tohto pracoviska. Špecializuje sa na urbánne štúdium v etnológii, dejiny vedeckého myslenia v etnológii, sociálnu komunikáciu, sociálnu identitu, stereotypy, transformačný proces po roku 1989, vinohradnícke mesto, súčasné sviatky a festivaly, premeny sviatkovej kultúry.

com devätnásteho storočia či nebudaj ešte skôr. Napríklad vynášanie Moreny či šibanie alebo maľovanie vajíčok, ktoré si prídu ľudia pozrieť do múzea alebo skanzenu, je iné ako v tých časoch,“ vysvetľuje. „Návštevníci si doprajú výnimočný zážitok, dozvedia sa niečo zaujímavé, precitujú pocit príslušnosti k predošlým generáciám a svojej krajine či predkom, pritom relaxujú alebo sa zabávajú. Ten pôvodný obradný zmysel už nemá absolútne nič spoločné s naším súčasným životom. Ale keď nám to niekto prezentuje, my to konzumujeme. A toto konzumovanie sa stáva súčasťou sviatkovania. Prešli sme do fázy individualizácie, keď sa sami rozhodujeme, čo budeme počas sviatkov robiť a aké zvyky počas nich dodržiavame. To, že sa v tomto procese sviatky stali predmetom komercie, je normálne. Tá je spolu so spotrebnosťou a konzumom súčasťou moderného sviatku. Aj šírenie tradičných zvykov sa stalo súčasťou popkultúry a mnohí ľudia a produkčné spoločnosti sa tým živia,“ vysvetľuje.

Nástroj v rukách politikov

Ako zdôrazňuje táto vedkyňa, sviatky majú v súčasnej spoločnosti množstvo funkcií. Napríklad – sú jedným z najdôležitejších politických nástrojov. „Štáty cez ne deklarujú a medzi občanmi presadzujú svoje predstavy hodnôt i svoj vzťah k minulosti. Na Slovensku bol sviatkový zákon schválený takmer hneď po vzniku samostatnej republiky, v roku 1993,“ hovorí. Dodáva, že sviatková prax, rituály, ktoré volení predstavitelia štátu s pozornosťou médií vykonávajú počas štátnych sviatkov, sa líšia podľa toho, aká je na čele politická garnitúra. Nezriedka teda každé štyri roky.

Príklad? Deň ústavy. Niektoré vládnuce strany vtedy urobili deň otvorených dverí v parlamente. Iné si ho ani nevšimli. A otvorili pre verejnosť parlament 17. novembra... Alebo 28. október... Niektoré politické strany sa naň usilovali zabudnúť, iné sa snažili zaradiť ho medzi oficiálne štátne sviatky. Ako významný hráč v tej-

to oblasti vystupuje aj katolícka cirkev, ale i Svätá stolica, s ktorou má Slovensko uzatvorenú špeciálnu zmluvu, dotýkajúcu sa aj sviatkov...

„Podľa politickej agendy jednotlivých strán môžete študovať sviatkovú prax donekonečna,“ hovorí táto etnologička, ktorá dodáva, že pri výskume slovenskej sviatkovej legislatívy preštudovala všetky diskusie, ktoré sa na túto tému viedli v parlamente i mimo neho v priebehu dvoch desaťročí. Ako zdôrazňuje, na Slovensku chýba konsenzus o význame jednotlivých štátnych sviatkov. Politické sily nezdieľajú spoločnú predstavu o sviatkoch a vykladajú ich podľa svojich zámerov. „Preto sa sviatky stávajú predmetom politického boja, pričom hospodársky dosah, ktorý uzákonené voľné dni majú, je veľký. Od príplatkov pre zamestnancov, ktorí počas sviatkov pracujú, cez opatrenia v podnikoch s nepretržitou prevádzkou, zmeny v osobnej i nákladnej doprave či prevádzkovú dobu obchodov... Je toho veľa.“

► Tak ako rôzne vnímajú sviatky politici, rôzna je aj sviatková prax v rodinách. Ako hovorí doktorka Popelková, napríklad dni na prelome októbra a novembra, keď si pripomínáme zosnulých, sú v slovenskom kalendári unikátne. Lebo znamenajú, že deväťdesiat percent ľudí robí to isté – navštevujú cintoríny. „Vtedy sa tá roztrieštená, individualizovaná spoločnosť v istom zmysle zjednotí. Prevažná väčšina robí to isté. Pre nás je tento ojedinelý sviatok veľmi zaujímavý pre svoju sociálnu funkciu. Stretávanie sa rodín, navštevovanie známych, rodiska...“ Takých sviatkov je len pár, určite Vianoce, čiastočne Veľká noc.

Kolektívna ignorácia

Časť sviatkov však vnímajú ľudia veľmi individuálne. „Sviatky, ktoré súvisia s nejakou ideológiou, strácajú pre časť spoločnosti, ktorej tie idey nič nehovoria, význam,“ vysvetľuje táto vedkyňa. „Až tak, že funguje jav označený Janom Kellerom [prof. PhDr. Jan Keller, CSc., český sociológ, filozof a publicista – poznámka redakcie] ako kolektívna ignorácia štátnych sviatkov: štát poskytne voľné dni a občania ich prežívajú po svojom. Uchýľujú sa k osobným, súkromným rituálom. Sú na chalupe, lyžujú, oddychujú... Sviatok ignorujú, lebo sa odmietajú hrať na to, že pre nich niečo znamená. Keller hovorí, že štát si ešte nevšimol, čo my s tým sviatkom robíme, ale pre ľudí je najdôležitejšie, že je voľný deň.“

Viacero sviatkov, napríklad Medzinárodný deň žien či 1. máj môžeme podľa tejto etnologičky považovať na Slovensku za čiastočne vyprázdnené. Môže za to najmä fakt, že predchádzajúci režim ich zneužil pre svoju ideológiu. Pritom – ako hovorí doktorka Popelková – stačí prejsť za hranice a uvidíme, aký význam môžu mať pre fungovanie spoločnosti. Napríklad počas MDŽ sú na Západe akcie, kde sa riešia pracovné podmienky žien, životné podmienky migrantiek, otvoria sa diskusné kluby, kde sa debatuje o téme ženskej emancipácie, rozdieloch v odmeňovaní... Počas Veľkej noci sa v krajinách na západe Európy zasa organizujú protivojnové demonštrácie. Na Slovensku moderný obsah týmto sviatkom zatiaľ dať nedokážeme. „A tak do nich dávame súkromné obsahy, kým v zahraničí sú schopní naplniť ich aktuálnymi otázkami a prežívať ich spoločne.“

Eventizácia

Ukazuje sa, že veľké kresťanské sviatky si dodnes udržali náboženský obsah, ale po-

pri ňom – podľa K. Popelkovej – zosilnela orientácia na upevňovanie významu rodiny a komunity. „Nie je fráza, že Vianoce sú sviatky rodiny. Len sa pozrime, čo ľudia robia. Ako starostlivo zhromažďujú v rámci príprav potraviny, recepty. Vyzdobujú svoje domovy. To má veľký význam pre rodinu, no aj pre komunity a spoločnosť. Len si spomeňme na charitatívne zbierky spojené s týmto obdobím. Alebo spôsob, akým sa už týždeň pred Vianocami stretávame na vianočných trhoch alebo povedzme na káve s priateľmi, aby sme im dali na Vianoce aspoň malý darček. Vyzdobujú sa parky, ulice a námestíčka aj na dedinách. Veľa vecí sa deje v školách, lebo Vianociam, darčekom, výzdobe a významu rodiny sa venujú učiteľky s deťmi. Za zmienku stojí aj to, ako sa v tomto období stretávajú rôzne skupiny, napríklad

aktivity orientovaného života. Ľudia potrebujú únavnú rutinu prerušiť výraznými predelmi, zážitkami, potrebujú vďaka sociálnej interakcii precítiť aspoň dočasnú spolupatričnosť. Už nie je podstatný pôvodný obsah sviatkov, ich historické ukotvenie, ale to, že ľudia sa môžu stretnúť. Že je to príležitosť urobiť zlom v každodennom živote. Šanca prerušiť rutinu. Inak: ľudia sa nepotrebujú pýtať, čo je za sviatkom, ale oceňujú voľný priestor, udalosť s perfektnou prípravou, ktorá človeku umožní sa uvoľniť, regenerovať a dovoľí mu ďalej fungovať v rutinnom živote.“

Sviatky teda už nie sú výrazom odlišnosti nejakej skupiny, ktorá oslavuje po svojom, ale identita sa získava až na tom konkrétnom sviatku, pripomína doktorka Popelková. Odmieta názor, že by išlo o obyčajný konzum. „Stále sa tam zachy-

otužili idú spolu plávať... Na Silvestra sa robia turistické pochody či výstupy. Stolnotenisevový alebo šachový turnaj je na každej druhej dedine. To všetko sa vzťahuje k sviatkom...“

Doktorka Popelková k tomu hovorí, že pri ich výskume nejde v prvom rade o štúdium sviatkov, ale spoločnosti. „Sviatky sú jej zrkadlo. Pozeráme sa na ne, lebo v nich vidíme fungovanie spoločnosti. Sviatky a ich obsahy sú jednoduché. Zaujímavé sú formy ich slávenia, ktoré sa dramaticky zmenili. Navyše do toho prichádza nová zmena, ktorú nemeckí sociálni vedci nazývajú eventizácia. V procese eventizácie celá sviatková kultúra podlieha transformácii podľa potrieb dnešného človeka a štýlu súčasného individualizovaného, na prácu, výkon a nepretržité ekonomické

táva čosi, čo ťažko opísať, čo zažívajú ľudia, keď niečo robia spolu a je to niečo výnimočné.“

Popularizáciu, komunikáciu s médiami považuje táto vedkyňa za súčasť svojej práce, rovnako dôležitú ako vedecké články či monografie. „Hoci často musím vstúpiť do predstavy žurnalistov o tom, čo chcú počuť, vysvetlením, že rada poskytnem svoje vlastné výskumné poznatky. Keď chcú tradície, napríklad ako sa plietli veľkonočné korbáče, lepšie bude obrátiť sa napríklad na regionálne múzeá. Nie že by som nemala predstavu, no venujem sa čomusi inému. Súčasným sviatkom v postmodernej spoločnosti Slovenska,“ dodáva.

ŠTUDENTSKÁ OSOBNOSŤ SLOVENSKA

Cieľom projektu Študentská osobnosť Slovenska je vyzdvihnúť a predstaviť verejnosti výnimočných študentov prvého, druhého alebo tretieho stupňa štúdia z rôznych vedných odborov študujúcich na slovenských vysokých školách alebo doktorandov v rámci vedeckých pracovísk SAV a zároveň podporiť vedu a mladých talentovaných študentov na slovenských vysokých školách.

Posledným absolútnym víťazom, TOP Študentskou osobnosťou Slovenska je klavirista Ladislav Palkovič, študent absolventského ročníka vysokoškolského štúdia druhého stupňa na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. Ocenenia získali aj vedci zo Slovenskej akadémie vied. Laureátkou v odbore prírodné vedy, chémia sa stala RNDr. Zuzana Pös, PhD., z Ústavu klinického a translačného výskumu Biomedicínskeho centra SAV. V oblasti filozofia, politológia, sociológia, pedagogika, história bol ocenený Mgr. Oliver Zajac, PhD., z Historického ústavu SAV. A špeciálnu Cenu spoločnosti ABB (Priemysel 4.0) získal Mgr. Peter Šichman z Elektrotechnického ústavu SAV (viac na inom mieste).

Sedemnásť ročník súťaže (týkal sa

ZĽAVA MGR. PETER ŠICHMAN, RNDR. ZUZANA PÖS, PHD., A MGR. OLIVER ZAJAC, PHD.

akademického roka 2020/2021) sa konal pod záštitou prezidentky SR Zuzany Čaputovej. Odbornými garantmi boli Slovenská akadémia vied a Slovenská rektorská konferencia, ktorých odborníci tvorili porotu pre posudzovanie nominácií. Tento ročník vyberala úspešných študentov zo 102 nominácií v trinástich kategóriách.

Hlavným organizátorom projektu je ob-

čianske združenie JCI-Slovensko (Junior Chamber International – Slovakia). To je partnerskou organizáciou Junior Chamber International – jednej z najväčších organizácií na svete združujúcich mladých lídrov v jednotlivých krajinách. Svetová organizácia má 200-tisíc členov v 115 krajinách sveta.

(w) | Foto: Martin Bystriansky

INÁ CESTA K PACIENTOVI

Hoci pôvodne chcela byť lekárka, vyštudovala molekulárnu biológiu a spresňuje, že je molekulárna biologička s orientáciou na humánu genetiku. Hovorí, že našla, čo pôvodne hľadala. Povolanie, kde môže pomáhať chorým. RNDr. Zuzana Pös, PhD., z Ústavu klinického a translačného výskumu Biomedicínskeho centra SAV sa stala Študentskou osobnosťou akademického roka 2020/2021 v odbore prírodné vedy, chémia. Táto vedkyňa sa venuje využitiu moderných genomických technológií v oblasti molekulárnej genetiky človeka, ktoré by mohli v blízkej budúcnosti zlepšiť nielen výskumné procesy, ale aj zdravotnú starostlivosť.

Ochorenie ako populačný problém

Pôvodne chcela byť lekárka. Svoje rozhodnutie nezmenila ani pred prijímačkami na vysokú školu, no na medicínu sa nedostala. Druhá voľba boli prírodné vedy. „Nechcela som čakať, aby som to vyskúšala ešte raz, a tak zabiť celý rok prácou,

ktorá by ma veľmi neposunula,“ spomína. A dodáva, že každá prednáška na odbore biológia, ktorý začala študovať, ju posúvala viac k poznaniu, že lekárska brandža nie je to, čo by robila s radosťou. „Ale súčasne som vlastne objavila príležitosť zostať tejto sfére blízko. Ťahalo ma to k mikrobiológii, virológii. No úplne najviac ma zaujímala genetika. Hľadala som teda odbor, ktorý sa najviac venuje ochoreniam súvisiacim s genetikou. Nakoniec sa ukázalo, že mi najviac vyhovuje molekulárna biológia. A môžem povedať, že v nej som sa našla,“ dodáva.

Prihlásila sa na bakalársku tému, ktorú vypísal jej terajší kolega RNDr. Ján Radvánszky, PhD., špecialista na genomiku človeka. Išlo o problematiku patogenézy ulceróznej kolitídy, čo je – ako táto vedkyňa vysvetľuje – jeden z podtypov nešpecifických črevných zápalov. Tým sa venuje až doteraz. „Radiá sa medzi multifaktoriálne autoimunitné ochorenia. Ich výskyt v súčasnosti celosvetovo rastie, takže ich

môžeme označiť už za populačný problém,“ hovorí.

Neskôr, už na magisterskom štúdiu, sa týmto zápalom venovala u toho istého vedúceho ďalej. Inak to nebolo ani pri dizertačnej práci (*Štúdium praktického využitia genomických analýz v personalizovanej medicíne*), ktorá však bola – ako pripomína – zameraná predovšetkým na metódu, konkrétne na metódu masívne paralelného sekvenovania. Ako vysvetľuje, snažila sa v tomto procese definovať problematické body a nájsť pre ne vhodné riešenia.

Čo prezrádza sekvenovanie

„Je čerstvou absolventkou doktorandského štúdia a výsledkom jej aktivity je desať publikácií, z ktorých je deväť karentovaných. Venovala sa spoľahlivosti genomických dát získaných masívne paralelným sekvenovaním, a to z rôznych typov analyzovaného genomického materiálu. Jej záujem bol zameraný na možnosti ▶

► spoľahlivej identifikácie malých sekvenčných zmien, ale aj zmien väčších rozmerov, konvenčne označovaných ako varianty v počte kópií,“ uvádza jej nominácia v súťaži Študentská osobnosť Slovenska.

Pre laikov bude zreteľné jej zjednodušené vysvetlenie, že sekvenovanie je metóda, ktorá pomáha určiť poradie nukleotidov (báz) v molekule DNA. Vedci ju využívajú zhruba štyridsaťpäť rokov (v roku 1980 získal Frederick Sanger – rovnako ako Walter Gilbert – Nobelovu cenu za chémiu za príspevky týkajúce sa určenia sekvenčného poradia báz v nukleových kyselinách. Tento anglický biochemik dostal Nobelovu cenu už predtým. V roku 1958 – za chémiu, za prácu na štruktúre proteínov, najmä inzulínu – poznámka redakcie.) Ako hovorí doktorka Pös, z poradia možno určiť mutácie alebo zmeny v DNA (odlišnosti od referenčnej sekvencie), ktoré v konečnom dôsledku vedú k rôznym genetickým ochoreniam, ako aj rôznym fyziologickým znakom (výška, farba očí a iné). Dodáva, že kým za Sangeru bolo sekvenovanie fyzicky, časovo, ale aj finančne veľmi náročné a zdĺhavé, postupom času sa tak vyvinulo, že vedci dokážu stanoviť sekvenciu celého genómu, teda nie jedného úseku, a to už aj za jeden deň a za relatívne nízku cenu.

Ak nominácia hovorí o „využití moderných genomických technológií v ob-

lasti molekulárnej genetiky človeka“, treba tomu rozumieť tak, že táto vedkyňa a jej kolegovia sa snažia okrem zlepšenia diagnostických prístupov či hľadania rôznych biomarkerov a terapeutických cieľov pozrieť sa na to, aké je v istom súbore ľudí (vykazujúcich určitú symptomatológiu) riziko rozvoja ochorenia. To by podľa nej mohlo pomôcť pri predchádzaní – napríklad zmenou stravy, životného štýlu alebo prostredia či častejšou frekvenciou preventívnych prehliadok a s tým spojeného monitorovania. „Skôr ide o návod pre diagnostiku, nie diagnostický prístup, ktorý pomôže identifikovať ľudí náchylnejších na určitú chorobu tohto charakteru.“

Tréning na budúce projekty

Doktorandúru ukončila v lete minulého roku. Potom využila ponuku ostať v Slovenskej akadémii vied a ďalej vo výskume pokračovať v skupine profesora Kadášiho (prof. RNDr. Ľudvík Kadáši, DrSc. – poznámka redakcie). Hovorí, že hoci má už možnosť žiadať sama o niektoré typy projektov, scientometrické parametre ju zatiaľ držia pri zemi. „Sme menšia pracovná skupina, osvedčený postup je dobre zväžiť rozloženie riešiteľského kolektívu, teda aj to, kto má byť žiadateľom o projekt, aby boli šance získať ho čo najvyššie,“ zdôrazňuje. „Ale pochopiteľne, že sa podieľam na príprave žiadostí, čo je dobrá škola pre budúce samostatné projekty,“ hovorí.

Pripomína, že popri nešpecifických črevných zápaloch, ktoré sú jej primárnou témou, sa venujú aj „iným typom genetickej variability, konkrétne genetickým ochoreniam spôsobeným expanziami“, medzi ktoré patrí napríklad aj Huntingtonova choroba či myotická dystrofia.

Už teraz vie povedať, že presah do medicíny, ktorý vďaka genetike a vhodne vybraným témam svojho výskumu našla, je to, čo si kedysi predstavovala, keď medicínu – ako budúce povolanie – nechala za sebou a rozhodla sa inak. „Je to to, čo som chcela robiť. Pomáhať chorým ľuďom. A hoci to nerobím priamo, mám možnosť podieľať sa tým, že sa snažím vyvinúť metódy a prístupy, ktoré sa môžu v klinickej praxi využiť. Napríklad pri včasnej diagnostike či skorej intervencii.“

Oblasť, v ktorej sa pohybuje, napreduje podľa nej raketovým tempom. „Vlastne len nedávno bol sekvenovaný celý genóm a stálo to takpovediac majetok, teraz to vieme urobiť za neporovnateľných tisíc dolárov. A vzhľadom na tú dynamiku treba dodať, že to, čo momentálne vieme, je len zrnko v kope piesku. V genetike je ešte veľa neznámeho.“

Svoj podiel na tom, ako budú poznatky v tejto sfére pribúdať, však istý čas nezväčší. Čakajú ju materské povinnosti. „To bude zasa nová veda,“ dodáva.

TRANZISTOR AKO VÝZVA

Špeciálnu cenu spoločnosti ABB (Priemysel 4.0) si z aprílového vyhlasovania výsledkov Študentskej osobnosti Slovenska 2020/2021 odniesol Mgr. Peter Šichman. Špeciálne ceny sú väčšinou udeľované laureátom, a teda víťazom v jednej z dvanástich kategórií, avšak zástupcovia spoločnosti ABB ocenili to, čo sa dozvedeli z nominácie, a rozhodli sa odmeniť ho špeciálnou cenou spojenou s menom ich firmy. „Ako som sa dozvedel, oslovila ich inovatívnosť nášho výskumu. Zástupca ABB mi pri odovzdávaní ocenení online povedal, že ich zaujalo, že sme sa nezľakli výzvy a pustili sa do prípravy nového druhu tranzistora,“ hovorí P. Šichman. Vysvetľuje, že tranzistory stáli doteraz na kremíkovej technológii, no postupne sa v mnohých oblastiach prechádza k materiálom, ktoré majú lepšie elektrické vlastnosti. A ako príklad uvádza práve gálium nitrid (GaN), na ktorom je ocenený výskum postavený.

Jeho školiteľ v Elektrotechnickom ústave Ing. Ján Kuzmík, DrSc., na tejto téme pracuje už dlhšie. Nápad na nový druh tranzistora postavený na báze gálium nitridu si paten-

toval. „Bolo to zhruba v čase, keď som začal doktorandské štúdium, a tak som mal možnosť sa do výskumu zapojiť. Mojou úlohou bolo tranzistor pripraviť,“ hovorí P. Šichman. „Inovatívny nápad je použitie semiizolačnej vrstvy gálium nitridu, v ktorej sa vytvorí vodivý kanál. Ešte sa nikdy nepoužívala tak ako v našom tranzistore,“ hovorí (viac na inom mieste). Ako vysvetľuje, gálium nitrid je veľmi vhodný pre tranzistory, ktoré budú pracovať vo vysokých napätiach. „Naším cieľom je pripraviť ich napríklad pre potreby automobilového priemyslu na výrobu elektromobilov.“

Magister Šichman zdôrazňuje, aký význam má pre doktoranda vedecká osobnosť, ktorá ho vedie. Spomína tému, skúsenosti, projekty, medzinárodné kontakty doktora Kuzmíka, ktoré pomáhajú tímu, ale aj jemu ako začínajúcemu vedcovi... Výskum, do ktorého sa v Elektrotechnickom ústave zapojil, považuje za využitú príležitosť. K téme tranzistorov na báze gálium nitridu už v tejto inštitúcii robil aj diplomovú prácu, takže k nej nemal ďaleko. Nový tranzistor,

čo ocenili zástupcovia ABB, je témou jeho dizertačnej práce, ktorú v týchto týždňoch dokončuje. Vďaka nemu si ako člen tímu urobil čiarku aj do kolónky vedecké publikácie – publikoval svoj prvý prvoautorský článok v *Materials Science in Semiconductor Processing*. „Na vede sa mi páči, že prvý výstup môže byť už na začiatku práce. Len čo sme začali pripravovať gálium nitrid, mohli sme ho charakterizovať ako materiál, urobiť úvodné merania a už sme vedeli dať dokopy zaujímavý článok o vplyvoch parametrov na rast GaN,“ pripomína.

Ako dodáva, s témou vystúpil aj na vedeckej konferencii a pripravujú publikáciu venovanú tomu, ako ich tranzistor funguje. Na téme ďalej pracujú. „Teraz sa budeme venovať meraniam, napíšeme k tranzistoru teóriu, pripravujeme ďalší, zlepšený súbor vzoriek. Už máme nápady, ako riešiť veci, ktoré nás trápili. Takže na tomto výskume je určite ešte na dva roky práce,“ hovorí.

Končí doktorandúru, takže teraz sa Peter Šichman sústreďuje na ukončenie štúdia. Potom ho čaká rozhodovanie o budúcnosti, v ktorej sa mu objavuje viacero možností, a hovorí, že je otvorený rôznym riešeniam.

(pod)

CESTA K VEDE A PREDSTAVENIE VÝSKUMU

Príprava na nomináciu ocenenia znamenala okrem iného aj to, že Mgr. Peter Šichman odpovedal na otázku o ceste k študijnému odboru, súčasnom zameraní, vedeckých výsledkoch. Tu je jeho odpoveď:

„Na strednej škole som sa venoval rôznym fyzikálnym matematickým a informatickým súťažiam, a keďže sa mi v nich darilo a dostal som sa do viacerých celoštátnych kôl, rozhodol som sa pokračovať týmto smerom. Pri voľbe vysokej školy nakoniec vyhrala fyzika, lebo som nechcel skončiť len za počítačom, ale robiť aj experimentálnu prácu.

V rámci bakalárskej práce som sa venoval senzoru vodíka na báze TiO_2 [oxid titaničitý – poznámka redakcie] v laboratóriu tuhých látok na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského pod vedením Ph.D. Ondreja Krška. Diplomovú prácu som už robil na Slovenskej akadémii vied, v Elektrotechnickom ústave pod vedením Ing. Jána Kuzmíka, DrSc., kde som pripravoval normálne zatvorené výkonové tranzistory typu AlGaIn/GaN [nitrid hlinitý gália/gálium nitrid – poznámka redakcie] HEMT [tranzistory s vysokou elektrónovou pohyblivosťou – poznámka redakcie]. Po dokončení štúdia som sa rozhodol zostať na Slovensku a pokračovať doktorandským štúdiom na Elektrotechnickom ústave SAV pod vedením doktora Kuzmíka na novom projekte vertikálnych tranzistorov na báze gálium nitridu (GaN), ktorý sa práve začína.

Spínacie tranzistory sú základná časť prevodníkov elektrického napätia a nachádzajú svoje uplatnenie napríklad v hybridných autách. V súčasnosti sú elektrické straty spojené s prevodom napätia (napríklad v počítačovom zdroji) často až 20 percent, pri najlepších zdrojoch šesť percent, ale pri použití tranzistorov na báze GaN vedia straty klesnúť na dve percentá. Vertikálny tranzistor, ktorý sme navrhli, používa na blokovanie elektrického napätia semiizolačnú vrstvu uhlíkom kompenzovaného gálium nitridu s vysokým priernym napätím

~350 V pri hrúbke vrstvy 1,3 μm . Vodivý kanál sa otvára pomocou predpätia na hradle, ktoré vytvárame na vertikálnych stenách po nanosení izolačného oxidu a naprášení niklu.

V rámci môjho doktorandského štúdia sa nám podarilo odladiť rast semiizolačných gálium nitridových vrstiev pomocou rastovej techniky MOCVD. Narastené vrstvy sme charakterizovali pomocou rôznych metód (SIMS, XRD, AFM, elektrická charakterizácia) a prišli sme k záveru, že semiizolačný gálium nitrid sa môže použiť na blokovanie napätia. Pridaním ďalších meraní a v spolupráci s Fakultou elektrotechniky a informatiky Slovenskej technickej univerzity, ktorá spravila simulácie, sme publikovali ďalší článok, ktorý sa zaoberal prierezom tranzistora a celkovo vysvetľoval jeho správanie. V súčasnosti pracujem na novom súbore vzoriek, pri ktorom používame zlepšený návrh tranzistorov a iných štruktúr, ktorý umožní lepšie charakterizovať vlastnosti semiizolačného gálium nitridu. Zároveň chceme na týchto vzorkách pripraviť optimalizovaný tranzistor a zmerať jeho vlastnosti.“ (Š) | Foto: archív Petra Šichmana (Redakčne upravené, krátené)

PRÍBEH AKO MOTIVÁCIA HISTORIKA

Niekoľko priviedli k dejinám učebnice, niekoho učiteľka, rodič či televízne dokumenty. Sú takí, ktorých k nim zlákala udalosť alebo rodinná história. Mgr. Olivera Zajaca, PhD., z Historického ústavu SAV – Alexander Dumas.

Tento mladý vedec získal ocenenie Študentská osobnosť Slovenska v odbore filozofia, politológia, sociológia, pedagogika, história. Ako okrem iného uvádza text, ktorým ho riaditeľ jeho ústavu PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., medzi kandidátov na ocenenie nominoval „... Vo svojom výskume sa zaoberá primárne dejinami prvej polovice 19. storočia, avšak vďaka diapazónu tém a interdisciplinárnemu prístupu, ktoré charakterizujú jeho práce, možno konštatovať, že výsledky jeho bádateľskej činnosti výrazne prekračujú rámec slovenskej historiografie. Napokon, analýza fenoménov ako nacionalizmus, migrácia či otázky konštruovania sociálnej reality, ktoré patria do centra jeho záujmu, sú totiž viac než aktuálnym témami dneška...“

Inšpirácia z knižnice

Na otázku, prečo si vlastne vybral históriu, hovorí, že o tom tak trochu rozhodla návšteva školskej knižnice ešte na základnej škole, v ktorej ho oslovili diela Alexandra Dumasa. Ako spomína, prečítal všetko, čo tam od neho našiel. Oslovili ho príbehy. „Príbeh je zvyčajne prvou motiváciou ľudí, ktorí majú radi dejiny,“ hovorí. „Bol som ešte dieťa, ale už vtedy som si povedal, že práve histórii by som sa chcel venovať. Pochopiteľne, nemalo to žiadnu konkrétnejšiu podobu. Lákala ma (a možno ešte stále láka) najmä dráha spisovateľa.“

Toto zadanie – dejiny a písanie mu ostali aj na strednej škole, s ním si vyberal aj vysokú – Filozofickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Na tie časy spomína rád, štúdium ho bavilo. „Dnes, ako začínajúci historik, viem, že univerzitná výučba by mala viac pripraviť aj na remeselné stránky práce historika. Prácu s pramenným materiálom. Alebo jazyk.“ Dodáva, že to sú veci, ktoré dobiehal neskôr, vlastne až na pôde Slovenskej akadémie vied a na zahraničných stážach.

Hoci pedagogická práca sa mu páčila, vedel, že nechce učiť na strednej či základnej škole. Viac sa mu pozdávala kombinácia, ktorú poznal z prostredia univerzity – výskum a výučba. A potom si ho – ako hovorí – našla doktorandúra. Ako? Ešte

ako študent oslovil redakciu portálu HistoryWeb.sk (dnes HistoryLab) a ponúkol jej pár tém, ktoré – podľa neho – chýbali. „Už vtedy som sa venoval devätnástemu storočiu, pričom najmä jeho prvá polovica nepatrí medzi najpopulárnejšie témy medzi historikmi a kolegov, ktorí sa jej venujú, nie je na slovenských inštitúciách až tak veľa,“ vysvetľuje. Po pár článkoch sa mu ozvali budúci kolegovia z Historického ústavu a zaujímali sa o to, ako si predstavuje svoju budúcnosť. „Ostal som s nimi v kontakte a doktorandúru som úplne prirodzene išiel robiť práve na toto pracovisko Slovenskej akadémie vied.“ Na otázku, či tam našiel to, čo hľadal, odpovedá kladne. S tým, že mu ešte chýba pedagogický rozmer. „Ale aj v tejto oblasti už sa čosi rysuje,“ dodáva.

Téma s potenciálom

Pokiaľ ide o výber tém, cíti v Historickom ústave úplnú slobodu. „Obdobie som si vybral už dávnejšie. Vyšlo to z môjho záujmu o Francúzsku revolúciu či napoleonské vojny. Pomohla mi doktorka Kowalská [PhDr. Eva Kowalská, DrSc., vedúca vedecká pracovníčka Historického ústavu – poznámka redakcie], ktorá bola tým vedcom z ústavu, ktorý ma kedysi oslovil a aj neskôr sme spolu uvažovali o tom, ako tento môj záujem pretransformovať do témy či smeru výskumu, ktorý by mal dlhodobý vedecký potenciál,“ zdôrazňuje tento historik. Tak vzniklo zameranie, ktorému ostal verný – teda orientácia na Poľsko v prvej polovici devätnásteho storočia.

V dizertačnej práci sa venoval analýzami obrazu habsburskej monarchie v prostredí aristokratického krídla takzvanej Veľkej poľskej emigrácie v období rokov 1830 až 1846. Ako sa spomína v nominácii na ocenenie – najdôležitejším záverom jeho dizertácie je korekcia doterajšieho dominantného naratívu o negatívnom vnímaní habsburskej monarchie, ktorý poľskí aj zahraniční historici a historičky automaticky preberali zo starších prác. „... dizertácia však dokazuje, že teoretický diškurs aj politické aktivity aristokratického krídla Veľkej poľskej emigrá-

cie smerom k habsburskej monarchii boli v skutočnosti omnoho komplikovanejšie a odrážala sa v nich vnútorná heterogenita názorov,“ uvádza sa v nominácii.

Čo hovoria dejiny o spoločnosti

Tento historik označuje fenomén označovaný ako Veľká poľská emigrácia všeobecne za podstatný smer svojej vedeckej práce. „Ide o emigráciu niekoľkých tisícok Poliakov z územia niekdajšej poľsko-litovskej únie do západnej Európy s cieľom pokračovať v boji o obnovu samostatného Poľska po porážke novembrového povstania v jeseni roku 1831. Pomenovanie veľká emigrácia odráža najmä skutočnosť, že do emigrácie odišla veľká časť vojenských, politických, ale aj kultúrnych elít, teda práve tí, ktorí viedli politicko-národnú agendu. No je to veľmi pestrý fenomén, ktorý má množstvo aspektov a odbočiek, a ja sa venujem niekoľkým z nich.“

Zdôrazňuje, že ho fascinujú najmä veci, ktoré história vie povedať o spoločnosti. „Takže častým mojím postupom je, že mám otázku o spoločnosti a hľadám odpoveď v téme, ktorú spracovávam. Napríklad – fascinuje ma formovanie sociálnej reality. Ako ľudia vnímajú také pojmy a fenomény ako štát, národ, náboženstvo, teda ako chápú svet okolo seba. A tomu sa snažím venovať v kontexte svojej témy,“ vysvetľuje O. Zajac. Ilustruje to témou svojej dizertačky. „Zásadná otázka pre mňa bola, ako poľskí politickí emigranti vnímali habsburskú monarchiu, ktorá zaberala časť poľského územia. Ako hľadali spôsob, ako k nej pristúpiť, ak chceli obnoviť Poľsko. Skúsiť nejakú formu spojenectva? Pokúšať sa o mierovú dohodu? Alebo to môže ísť len vojenskou cestou? Má vôbec habsburská monarchia ako multietnický a mnohojazyčný štát založený na lojalite k vládnucej dynastii šancu prežiť v čase rodiacich sa národných hnutí? Takéto otázky sú koniec koncov aktuálne aj v dnešnom kontexte, akurát sa dotýkajú iných entít.“

Pred časom tento vedec publikoval v časopise *Quark* text pod titulkom *Čo nás učí história*. Historici často odmietajú názor, že v ich vednej disciplíne, v spoznávaní minulosti je liek na budúce choroby sveta. Napriek tomu zrejme pomáha – napríklad jemu – lepšie pochopiť súčasnú poľskú rásnosť v postupe proti imperiálnym postupom Ruska. „Nepochybne je tam historický kontext. Vnímam ho o to

viac, že som na študijnom pobyte vo varšavskom Nemeckom historickom inštitúte, takže žijem v poľskom prostredí. Poľiaci v súčasnosti okrem mnohých iných kontextov pripomínajú, že pomoc a solidarita s napadnutým národom, štátom je to, čo aj oni očakávali, keď sa v minulosti sami dostali (neraz ruskou vinou) do podobnej situácie, v akej je teraz Ukrajina. Jednoducho s tým majú historickú skúsenosť. Na druhej strane, toto očakávanie, že história nám povie čosi o nás, rešpektíve nám môže dokonca pomôcť riešiť našu súčasnú situáciu, môže mať aj nesmierne negatívne konzekvencie. Napokon, históriu možno pomerne ľahko zneužiť.“

Nové, ukrajinské súvislosti

Doktor Zajac je – ako postdoktorand – v súčasnosti vo Varšave na ročnom študijnom výskumnom pobyte ako štipendista Nadácie Maxa Webera, pod ktorú Nemecký historický inštitút patrí. Vo svojej téme z dizertačnej práce pokračuje len nepriamo. Venuje sa návratom z Veľkej poľskej emigrácie na územie niekdajšieho Poľska. Vysvetľuje, že toto obdobie a Veľká poľská emigrácia je pre historika zaujímavá aj tým, že do súčasnosti má v Poľsku akýsi heroický naratív. „Boli to ľudia, ktorí v ťažkých podmienkach v zahraničí viedli boj za obnovenie samostatného Poľska,“ vysvetľuje. Teraz sa na všetkých pozerajú ako na hrdinov, hoci to tak pochopiteľne nebolo, väčšia časť emigrantov chcela v prvom rade prežiť. Týmto otázkam sa však poľskí historici do súčasnosti viac-menej vyhýbali,“ pripomína. A dodáva, že pod vplyvom udalostí na Ukrajine získal tento výskum nový, aktualizovaný moment. Otázka, ako reagovali západné krajiny na prílev emigrácie či aký bol každodenný život takéhoto emigranta, je zrazu tou, ktorú rieši aj naša spoločnosť do slova v priamom prenose.

Na otázku, ako sa týka výskum poľskej emigrácie Slovenska, odpovedá dvojako. Na jednej strane – poľská emigrácia mala pomerne živé vzťahy so slovenskými dejateľmi, napríklad aj so štúrovcami. Na druhej pripomína, že vedecký výskum nemusí mať nevyhnutne pragmatický výsledok. „Môžeme si to dokumentovať na prírodných vedách. Robí sa v nich výskum, ktorého výsledok v skutočnosti uvidíme o päťdesiat rokov alebo možno nikdy. Lebo veda je plná slepých uličiek. Takže očakávať za každú cenu od vedy výsledok, ktorý bude hmatateľný, ktorý zmení alebo dokonca zlepši život, to je nesprávna optika na vedu a výskum vo všeobecnosti. A humanitných a spoločenských vied sa to týka dvojnásobne. Lebo tie neprodukujú

materiálne statky. Mali by pomáhať tomu, aby spoločnosť sama seba lepšie spoznala. Ale aj v tejto oblasti platí, že sa to nemusí podariť. História skutočne nie je liekom na prítomnosť a budúcnosť. V niečom pomôcť môže, otázka je, nakoľko je spoločnosť ochotná ju počúvať,“ zdôrazňuje O. Zajac.

Ďalšou odpoveďou na otázku, ako sa jeho výskum týka Slovenska, je súčasná situácia na Ukrajine. A poznanie, ako málo vedia Slováci o svojich susedoch (možno s výnimkou Čechov). „U nás má každý na všetko názor, pritom si ho často tvorí na sume mizerných poznatkov,“ upozorňuje. „Takže by sme mali viac podporovať bádanie, ktoré sa týka rôznych aspektov života

našich susedov. Lebo podľa mňa nemáme vedecky a hlavne spoločensky poriadne podchytenú ani Vyšehradskú štvorku.“

Zábava nad klávesnicou

Hovorí, že popularizačné aktivity, predovšetkým články a publikácie sú pre neho predovšetkým zábava. „Ale ak by som v tom nevidel hlbší zmysel, po istom čase by ma to omrzelo,“ hovorí. Zdôrazňuje, že vedci by mali popularizovať výsledky svojej práce, a považuje za problém, že napríklad pri akreditácii sa týmto ich aktivitám neprpisuje význam, aký by bol potrebný.

„Nemyslím si, že by to mali robiť aj tí vedci, ktorí k tomu nemajú vzťah. Ale tí druhí by mali byť motivovaní,“ dodáva. „Ak máme nejakým spôsobom pôsobiť na spoločnosť, tak inak ako interakciou s verejnosťou sa to robiť nedá.“ Na otázku, či ho viac baví písať odborný text do vedeckého časopisu alebo taký, ktorý je pre laikov, odpovedá, že aj vedecký text by mal byť ľahko čitateľný. A dodáva, že v posledných rokoch vníma aj od starších skúsenejších kolegov tendenciu posunúť texty týmto smerom. „Keď si zoberiete odbornú prácu povedzme z osemdesiatych ro-

kov, veľmi často je prakticky nečitateľná,“ dodáva. „V súčasnosti už texty majú aj nejakú literárnu hodnotu.“

Nominácia na ocenenie spomína v tejto súvislosti dve práce. V roku 2020 publikoval štúdiu s názvom *The Map as a Political Manifesto: The Case of Karta dawnej Polski and Hôtel Lambert's Concepts of the Polish State and Nation* v prestížnom nemeckom časopise *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. Text, ktorý prepája metódy historiografie, politológie i humánnej geografie, prezentuje mapu ako formu politického manifestu využívanú v snahe o etablovanie mentálneho obrazu štátu ako objektívne jestvujúcej reality. Práca už získala aj prvé citácie a pozitívne ohlasy vedeckej obce.

Ďalším zaujímavým projektom je monografia, ktorej bol Oliver Zajac editorom: *Epidémie v dejinách. Ludstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*. Hoci sa popri svojom výskume dlhodobo venuje aj popularizácii dejín, od roku 2016 patrí medzi členov redakcie portálu HistoryLab.sk (do roku 2021 pod názvom HistoryWeb.sk), na ktorom publikoval, ale tiež redakčne zastrelil veľké množstvo článkov. Práve kniha *Epidémie v dejinách...* má v kategórii popularizácie špeciálne miesto nielen preto, že ide o bestseller označený za jednu z kníh roka 2020, ale najmä preto, že jeho nespochybniteľnou hodnotou bola ilustrácia toho, ako môžu aj humanitné a sociálne vedy prispieť k neľahkému boju s pandémiou ochorenia COVID-19. Práve snaha poukázať na význam skúmania dejín patrí medzi Zajacove hlavné popularizačné aktivity. Verejnosť si jeho odborné názory a postrehy mohla pozrieť na televíznych obrazovkách, vypočuť v rozhlasových staniaciach a podcastových kanáloch či prečítať v printových médiách – píše sa okrem iného v nominácii.

„Tým, že mám priestor na to, aby som mohol písať či editovať ľahké texty, tak si aspoň čiastočne plním dávny sen stať sa spisovateľom. Hoci, asi ako všetkým kolegom a kolegyniam, ktorí chcú popularizovať vedu, nie vždy mi na to ostáva dostatok času,“ dodáva.

Do septembra bude pracovať v Poľsku, po návrate na pôdu Historického ústavu SAV chce tento vedec ďalej pokračovať vo svojich témach s dôrazom na zaujímavé otázky súčasnosti a ich historický kontext v období, ktorému sa už dlhšie venuje. „A byť viac viditeľný v tom, čo som spomínal – teda priniesť slovenskej spoločnosti viac poznatkov o tej poľskej, osobitne o jej histórii.“

VÝSKUM HROBKY Z POPRADU SA NEKONČÍ

Po šesnástich rokoch konzervovania sa na Slovensko začiatkom mája vrátila záverečná a najväčšia časť drevených konštrukcií unikátnej hrobky muža, ktorý bol koncom štvrtého storočia súčasťou vyššej spoločnosti. Objavili ju v roku 2005 v Poprade-Matejovciach.

Zakonzervované drevené trámy sa vrátili na Slovensko ako posledná časť jedinečnej drevenej viac ako 1600-ročnej architektúry. Rozsiahly súbor súčastí hrobkovej komory bol od objavu hrobky v starostlivosti laboratórií špecializovaných na konzerváciu mokrého historického a prehistorického dreva

to vážnejší objav. „Veľmi rýchlo sa ukázalo, že ide o významný nález z dávnej minulosti,“ hovorí riaditeľ ústavu. „Jeho výskum v teréne sa uskutočnil v roku 2006 pod vedením Karola Pietu.“ (PhDr. Karol Pieta, DrSc., zástupca riaditeľa Archeologického ústavu SAV – poznámka redakcie.)

Jeho jedinečnosť spočíva najmä v tom, že napriek dávnemu vykradnutiu sa vďaka vhodným pôdnym podmienkam zachovalo to, čo štandardne archeológovia nenachádzajú. Drevo, koža, textilie a ďalšie organické nálezy. Vedci našli z dreva vysústružený stôl, posmrtné lôžko, drevenú dosku, akoby

Odkrývanie príbehu

Vedci dnes už vedia, že v hrobke bol pochovaný mladý, 18- až 20-ročný muž, vysoký približne 177 centimetrov, ktorý pochádzal z tej najvyššej spoločenskej vrstvy. Pokiaľ sa to z kostí dalo zistiť, nemal nejaké mechanické alebo fyzické poškodenia. Zistilo sa, že trpel hepatitídou typu B.

„Pre nás je výskum zaujímavý aj tým, čo sa podarilo zistiť o mužovi a jeho dobe, o sprievode, ktorý ho na poslednej ceste sprevádzal, o remeselníkoch, ktorí vybudovali hrobku, ale tiež o vykrádačoch, ktorí hrob nie veľmi dlho po pochovaní – hoci telo už bolo rozložené – vykradli,“ hovorí docent Ruttkey. Vedcom sa podarilo veľa z toho príbehu objasniť. Vedia, kadiaľ zlodeji do hrobu vstúpili, akú sekeru pri vykrádaní hrobu použili, kde si delili lup, čím si svietili. Pohreb bol koncom osemdesiatych rokov štvrtého storočia nášho letopočtu.

Riaditeľ Archeologického ústavu SAV vysvetľuje, že označenie nebožtíka za „knieža“ je trochu zjednodušené, ale pre verejnosť dobre zrozumiteľné. Podľa neho určite išlo „o člena nobility, teda najvyššej spoločenskej vrstvy“. Ako hovorí tento archeológ, s najväčšou pravdepodobnosťou to bol príslušník spoločenstva, ktoré doktor Pieta pri svojich výskumoch ešte začiatkom deväťdesiatych rokov označil ako „severokarpatská skupina“. Bola to skupina obyvateľstva, ktorá žila v závere doby rímskej a začiatkom doby sťahovania národov v oblasti dnešného severného a severovýchodného Slovenska a juhovýchodného Poľska. „S veľkou pravdepodobnosťou sú to obyvatelia, ktorí sú spomínaní aj v písomných prameňoch, že na začiatku piateho storočia odtiahli na západ, na územie dnešného Nemecka, neskôr boli v súčasnom Španielsku – v dnešnej Andalúzii a potom sa posunuli do severnej Afriky,“ vysvetľuje tento archeológ.

Kľúčová spolupráca

Docent Ruttkey zdôrazňuje, že samostatným a nesmierne zaujímavým príbehom je aj samotný výskum a analýza tohto komplexu. Rozsiahla medzinárodná spolupráca je podľa neho aj výsledkom toho, že Archeologický ústav SAV má už desaťročia v európskom výskumnom priestore dobré meno. „Vďaka tomu sme mohli využiť partnerstvo so špičkovou nemeckou vedeckou inštitúciou – Landesmuseum Schleswig-Holstein. Ide o organizáciu, ktorá má aj špičkové vedecké pracoviská špecializujúce sa práve na konzerváciu, rekonštrukciu, reštaurovanie – napríklad starých lodí či domov na nemeckom či dánskom pobreží. Jednoducho majú výborné skúsenosti, priestory, špecialistov, technológie na konzervovanie dreva. Čo my nemáme. Ale vďaka našim kontaktom a práve dobrému menu sa podarila rýchlo naštartovať spolupráca na tomto výskume. Pre nemeckých

v severonemeckom Schleswigu. Tamojšie Museum für Archäologie a Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie pri Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseum je partnerskou organizáciou Archeologického ústavu SAV a Podtatranského múzea v Poprade.

Keď vede pomôže náhoda

Hrobku, doslova podzemný dom mŕtveho objavili pri takzvanom záchrannom výskume, teda práci archeológov, ktorá zvyčajne predchádza výstavbe. V tomto prípade išlo o budovanie priemyselného parku. Ako hovorí riaditeľ Archeologického ústavu SAV doc. PhDr. Matej Ruttkey, CSc., investor už mal od inej inštitúcie na papieri podpis, že územie je preskúmané, keď sa zrazu ukázala stále mokrá plocha, čo stavbári rozhodne nemajú radi. Išli to riešiť štandardne – vykopáť podmáčanú časť a zasypať kameňom. Pri výkope bagrista narazil na dreva, nafakal sa, že ide o starý muničný sklad. Tak zavolať odborníkov z pracoviska Archeologického ústavu v Spišskej Novej Vsi. Keď na jednom z drierov našli strieborný nit, bolo jasné, že je

šachovnicu na stolové hry, kožené puzdro na luk, časti vzorovanej tapisérie, drevený sarkofág, drevené máry, na ktorých niesli mŕtveho do hrobu, a množstvo ďalších jedinečných predmetov zo začiatku doby sťahovania národov, teda zo záveru štvrtého storočia. „Boli tam textilie a tapisérie, rôzne obaly. Viaceré analýzy naznačujú, že niektoré by mohli pochádzať z antických oblastí. Fragменты vlnených tkanín mali pôvod v rôznych regiónoch,“ uviedol docent Ruttkey.

Ďalšou šťastnou, ale dobre premyslenou okolnosťou bolo podľa neho po čiastočnom výskume odniesť nález v blokoch do nemeckej partnerskej organizácie. „Išlo o zložitú a nákladnú operáciu. No vďaka skúsenostiam a špičkovému vybaveniu mohol nemecko-slovenský tím pod vedením Karola Pietu a profesora Clausa von Carnap-Bornheima podrobne preskúmať vnútro hrobky. Vďaka tomu máme zachované množstvo nálezov organického charakteru, ktoré sa v takto starých pohrebiskách nezvyknú zachovať a ktoré by sme pri štandardnom skúmaní na mieste nálezu v takých detailoch nemali šancu identifikovať,“ dodáva.

kolegov znamenala síce veľkú vedeckú príležitosť, ale aj veľké výdavky. Na financovaní sa podieľali obe naše inštitúcie aj s podporou viacerých fondov a podporných programov.“

Asi osem ton drev z podzemného zrubu, teda vonkajšia komora, vrátane jej podlahy a plochej strechy, sa nedalo z technických a najmä finančných dôvodov konzervovať osvedčenou metódou – napustením konzervačným roztokom polyetylén glykolu. Nemeckí odborníci preto po dohode a v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV vyvinuli novú metódu kontrolovaného procesu prirodzeného vysušovania popradských drev. Tento ekologický spôsob si na rozdiel od pôvodných plánov vyžiadala záverečné úpravy počas niekoľkých rokov a bude pokračovať aj po prevezení nálezov v špeciálnych klimatizovaných depozitároch Archeologického ústavu SAV. Toto vedecké pracovisko ich vybudovalo z vlastných zdrojov práve pre potrebu dlhodobej starostlivosti o vzácne pamiatky z organických materiálov zo Slovenska, ktoré sú nenahraditeľnou databankou informácií o životnom prostredí a ľudskej aktivite v dávnej minulosti.

„Pre budúcnosť sme pre ďalšie generácie ‚odložili‘ pár blokov z konštrukcie hrobky zamrazených. Teraz na ne nebudeme siahť. Je nám jasné, že o niekoľko rokov budú

naši nasledovníci múdrejší, budú mať lepšie technológie a budú z tohto nálezu vedieť vyťažiť poznatky, ktoré my teraz nedokážeme. Berieme to ako databanku do budúcnosti,“ hovorí docent Ruttkay.

Expozícia, prednášky, publikácie...

Hoci podstatná časť z hrobky zostane uložená v špecializovaných depozitároch Archeologického ústavu SAV, zároveň sa na otvorenie koncom roka pripravuje stála expozícia v Podtatranskom múzeu v Poprade. „Od počiatku sme mali zámer predstaviť výsledok tohto výskumu verejnosti. Najskôr sme dúfali v postavenie novej budovy múzea, nakoniec sme radi, že sa vďaka Prešovskému samosprávnemu kraju podarilo aspoň kompromisné riešenie – rekonštrukcia časti budovy múzea v Poprade. Hoci to možno ľudia očakávajú, je jasné, že celý podzemný dom sa tam nezmestí. Vystavíme z neho síce iba pár brviien, ale pochopiteľne budú predstavené všetky ďalšie zaujímavé exponáty z textilu, kože, dreva – vnútorný sarkofág, nábytok... Predmety, ktoré nie je možné vidieť nikde v Európe. Zároveň bude vystavená verná kópia hrobky v čase pochovania nebožtka v mierke 1 : 1.“

Už dnes je k dispozícii celý rad výstupov z výskumu, dokonca i v špičkových časopi-

soch ako *Nature*. Informácie o hrobke už roky plnia stránky slovenských i zahraničných médií a vyvolávajú záujem verejnosti. Nálezy poslúžili aj ako motív na poštovú známku. RTVS o nej natočil a odvysielal dvojdielny dokumentárny film. Len nedávno vyšla vo vydavateľstve Veda vedecko-populárna knižka *Knieža z Popradu a jeho hrobka* (K. Pieta – T. Štolcová), ktorá sa podľa M. Ruttkaya veľmi rýchlo predáva.

Za samozrejmosť berú vedci odborné, vedecké publikácie. Po prvej veľkej sedemstostranovej odbornej monografii v nemčine, ktorá práve vychádza a predstavuje celý komplex nálezov, budú nasledovať tri ďalšie. Podľa riaditeľa pôjde o vyhodnotenie nálezového fondu, všetky prírodovedné, respektíve multidisciplinárne analýzy a ich interpretácie, vyhodnotenie textilu. Ako hovorí docent Ruttkay, pôjde o výsledky práce nielen archeológov, ale aj analýzy od antropológov, cez zoológov, geológov, entomológov, lesníkov, stavebných špecialistov, technológov, genetikov, chemikov, konzervátorov, pedológov a zástupcov ďalších vedeckých profesií. Ide o prácu, na ktorých bolo zainteresovaných zhruba dvadsať inštitúcií z ôsmich krajín – výborný príklad širokospektrálnej vedeckej spolupráce.

(tasr, an, pod) | Foto: archív Archeologického ústavu SAV

POHĽAD K TALIANSKYM KOLEGOM

„Návšteva talianskej Národnej agentúry pre nové technológie, energetiku a udržateľný hospodársky rozvoj [ENEA – poznámka redakcie] je pre vedca skutočným zážitkom,“ hovorí o svojej nedávnej skúsenosti z Talianska RNDr. Pavol Siman, PhD., člen Predsedníctva SAV pre prvé oddelenie vied. V rámci aprílovej oficiálnej návštevy prezidentky SR Zuzany Čaputovej bol členom delegácie slovenských inštitúcií a zástupcov podnikateľských subjektov v Ríme, orga-

nizovanej Slovenskou agentúrou pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO) v spolupráci s Kanceláriou prezidenta SR. Ako zdôrazňuje, hlavnou témou návštevy slovenskej delegácie v Taliansku bola takzvaná zelená transformácia.

„Pokiaľ ide o ENEA, mali sme možnosť navštíviť výskumné a laboratórne centrum tejto agentúry: ENEA – Casaccia. Je to veľké centrum laboratórií a vedecký kampus zhruba dvadsaťpäť kilometrov severne od

Ríma. Názov je odvodený od farmy La Casaccia, okolo ktorej boli v roku 1959 vybudované prvé laboratóriá,“ hovorí tento vedec. „V nich pracovalo niekoľko desiatok výskumníkov, ktorí vytvorili jadro toho, čo je dnes jedným z hlavných interdisciplinárnych výskumných centier v Taliansku.“

Ako dodáva, v súčasnosti tam robí tisíc pracovníkov, ktorí sa zaoberajú najmä otázkami energetickej účinnosti vrátane obnoviteľných zdrojov energie, systémového výskumu energetiky, jadrového výskumu a výskumu využitia fúznej reakcie, ďalej problematikami životného prostredia a klímy, bezpečnosti a zdravia, nových technológií, nových materiálov, trvalo udržateľného rozvoja a inovácií hlavne v agropríemysle.

„Mal som možnosť diskutovať s kolegami z ENEA pri vodíkových technológiách hlavne o ich práci na výskume vysokoteplotnej elektrolýzy. Hovorili mi o svojom úspechu v laboratórnom spracovaní a zabezpečení funkcionality takzvaného solid state procesora, ktorý slúži

v jednom smere ako elektrolyzér na výrobu vodíka a v prepólovanom stave ako palivový článok na výrobu energie z neho,“ vysvetľuje doktor Siman. „V SAV sa vodíkovej problematike venujeme jednak ako vhodnému médiu na ukladanie energie v prírodných prostrediach, jednak výskumu materiálov s pridanou hodnotou. Momentálne máme aj priamu spoluprácu s ENEA v oblasti fúznej energetiky. Považujeme možnosť rozšíriť ju aj o vodíkové technológie za veľmi zaujímavú. Inšpirujúcou pre mňa osobne bola možnosť vidieť, ako sa jednoznačný základný a interdisciplinárny výskum dá a môže správne a pomerne veľmi rýchlo prepojiť na využiteľné riešenia v praxi,“ zdôrazňuje tento vedec a dodáva, že Slovenská akadémia vied spolupracuje s partnermi z Talianska na 76 projektoch.

Pavol Siman dodáva, že stretnutia s predstaviteľmi talianskej vedy, výskumu a univerzít, ktoré počas návštevy absolvovali, otvorili možnosti ďalšej spolupráce. Záujem v oblasti zelených technológií budov prejavili napríklad zástupcovia Universita Degli Studi Perugia v Terni.

(pod) | Foto: TASR – Jaroslav Novák

PAVOL SIMAN (V PRVOM RADE PRVÝ SPRAVA) NA SNÍMKE, NA KTOREJ JE PREZIDENTKA SR ZUZANA ČAPUTOVÁ SO SLOVENSKÝMI PODNIKATEĽMI A ĎALŠÍMI ČLENI SLOVENSKEJ DELEGÁCIE POČAS OTVORENIA PODNIKATEĽSKÉHO FÓRA B2B V RÍME.

„REGIONÁLNE PÔSOBENIE VNÍMAME AKO NAŠU VÝHODU“

„Mať okolo seba ľudí, ktorých práca baví, vedia, čo chcú, a sú rozhodnutí posúvať svoje poznatky ďalej, vedia jeden druhého rešpektovať, vzájomne sa počúvať a inšpirovať, považujem za kľúčové. Som veľmi rada, že v našom ústave s takými ľuďmi pracujem,“ hovorí Ing. Anna Kalistová, vedúca Spoločenskovedného ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV. To vzniklo na jeseň 2015 ako jedno z pilotných spojení inštitúcií v rámci akadémie. Odvtedy je tento košický ústav pod jednou strechou s bratislavským Prognostickým ústavom a Ústavom experimentálnej psychológie.

Pri pohľade do histórie vášho ústavu človek nájde, že jeho vznik si vynútila industrializácia Slovenska a potreba venovať sa spoločenským aspektom zmien. Najmä v troch oblastiach, na ktorých sa zmeny odrazili. Sociálno-ekonomických procesoch. Psychologických zmenách človeka. A národnostných menšinách a vzťahoch medzi etnikami. Možno povedať, že základ tohto zamerania ostal?

Od rozhodnutia, že na východnom Slovensku vznikne – z dôvodov, ktoré spomínate – tento ústav, uplynulo päťdesiat rokov. Pôvodným zámerom bolo vytvoriť niekoľko spoločenskovedných pracovísk, no od tejto myšlienky sa upustilo a od roku 1972 sa presadzovala už len koncepcia vytvorenia jediného spoločenskovedného pracoviska. Založenie ústavu sa však stále odkladalo pre nedostatočné priestorové, materiálne a personálne zabezpečenie. Spoločenskovedný ústav SAV napokon začal fungovať prvého januára 1975 ako multidisciplinárne pracovisko s osemnástimi pracovníkmi, ktorí skúmali najmä politické, sociálnoekonomické a kultúrne procesy v regióne východného Slovenska. Takáto koncepcia organizácie na východnom Slovensku zabránila zbytočnej duplicite v zameraní jednotlivých spoločenskovedných pracovísk SAV. Súčasne prispela k rozvoju dovedy nedostatočne rozvinutých vedných odborov.

Dôraz na tie témy bol rovnomerne rozložený? Alebo prechádzali vývojom, podľa toho, čo bolo kedy dôležitejšie? Ak sa pozrieme na zadanie, je jasné, že ústav bol od počiatku interdisciplinárny...

Áno. Ak sa pozrieme na jeho zameranie detailnejšie, vidíme tri hlavné disciplíny. História, sociológiu a psychológiu. Tak vyzerala aj pôvodná štruktúra oddelení...

Ako?

Ako som už povedala, boli tu tri oddelenia:

histórie, sociálnej psychológie, sociológie... A pracovníci sa pri mnohých výskumných témach interdisciplinárneho charakteru združovali do operatívnych pracovných tímov. Oddelenia sa potom ešte niekoľkokrát menili, no napriek mnohým organizačným zmenám ostalo vedeckovýskumné zameranie ústavu v podstate nezmenené.

Ale zrejme prechádzalo istými zmenami...

Priebežne, najmä podľa toho, čo naši predchodcovia považovali za spoločenskú požiadavku. Základom výskumu však bol a stále je na jednej strane výskum národnostných menšín, ich vývoj, postavenie a vzťah k majoritnému obyvateľstvu Slovenska, na strane druhej je to komplexný sociálno-psychologický výskum orientovaný na problematiku rôznych spoločenských skupín, výskum postojov a hodnotových orientácií. Súčasné oblasti výskumu by sme mohli zhrnúť do troch oblastí: výskum etnických menšín, interetnických vzťahov a urbánnych štúdií; výskum vývoja sociálno-ekonomických (spoločensko-politických) procesov vyvolaných zásadnými premenami spoločnosti v kontexte minulosti, súčasnosti a budúcnosti a do tretice výskum fungovania človeka v jeho sociálnom prostredí s cieľom interpretovať sociálne, politické a hodnotové premeny obyvateľov Európy.

Ako sú rozdelení výskumní pracovníci ústavu?

Zhruba na polovicu – historici a sociálni psychológovia.

A sociológovia?

Zastúpenie sociológov v ústave sa postupne znižovalo a oddelenie bolo neskôr zrušené. Nosnými boli už len oddelenia histórie a sociálnej psychológie. Nakoniec sme aj tieto oddelenia pred asi štyrmi rokmi zrušili. Pri vtedajšom počte ľudí sa nám zdalo neefektívne členiť tím na oddelenia podľa vedných disciplín. Praktickejšie je delenie na projek-

tové tímy vychádzajúce z ťažiskových tém ústavu. Navyše, keďže fungujeme ako interdisciplinárne pracovisko, pracujú historici a psychológovia na projektoch viac spolu než oddelene. Na témy, ktorými sa zaoberáme, sa snažíme pozeráť aj z historického, aj z psychologického hľadiska. Tento interdisciplinárny pohľad sa nám veľmi osvedčil, lebo prináša nové podnety pre výskum.

Ústav je teda teraz členený podľa veľkých projektov?

Dá sa to tak povedať. Jedným z nich je napríklad Európska sociálna sonda [viac na inom mieste – poznámka redakcie]. Úlohou národného tímu, ktorý za Slovensko zastrešuje práve výskumný tím Spoločenskovedného ústavu, je zber dát Európskej sociálnej sondy na Slovensku podľa jednotnej metodiky.

Aké sú ďalšie tímy, ktoré riešia veľké témy?

Výskum národnostných menšín u nás dlhé roky viedol profesor Šutaj [prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc., – poznámka redakcie], ktorý je už emeritný pracovník ústavu. V rámci nedávno ukončeného projektu sa interdisciplinárne zložený tím venoval rozsiahlej analýze vývoja národnostných vzťahov v rokoch 2004 až 2016. Kolektív riešiteľov toho projektu APVV bol za výskum v roku 2021 ocenený Cenou SAV za výsledky vedeckovýskumnej práce [viac *Akadémia/Správy SAV* 5/2021, *Uznanie za výskum národnostných vzťahov* – poznámka redakcie]. Ďalšou veľkou témou je migrácia, a to z pohľadu sociálnych psychológov aj historikov: postoje voči migrantom, výskum nenávisťných prejavov voči migrantom, migračné pohyby po druhej svetovej vojne. Dlhé roky sa venujeme otázkam školstva a vzdelania, vývoju cezhraničných vzťahov, slovenským dejinám a dejinám Košíc. V rámci centra spolupracujeme na spoločných projektoch s kolegami z ostatných dvoch ústavov. Zároveň sa snažíme reagovať na aktuálne výzvy v spoločnosti a prispôbovať výskum tomu, čo v nej rezonuje – napríklad téma propagandy, populizmu, postavenia žien v spoločnosti alebo aj mapovanie správania súvisiaceho s pandemiou.

Spomínali ste profesora Šutaja a jeho odchod medzi emeritných pracovníkov. Ako je to s náhradou takýchto vedcov, ktorí sú ťahúňmi niektorých tém? Vyrastajú popri nich nástupcovia?

Generačná výmena sa skôr či neskôr dotkne

Ing. ANNA KALISTOVÁ vyštudovala odbor ekonomika a manažment podniku na Podnikovohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity. V súčasnosti študuje na Fakulte manažmentu, ekonomiky a obchodu Prešovskej univerzity v Prešove. V Spoločenskovednom ústave pôsobí od roku 2003. Vo svojej práci sa zaoberá problematikou vnímania spravodlivosti, klimatickými zmenami z ekonomicko-sociálneho hľadiska a environmentálnou politikou. Je riešiteľkou medzinárodných i domácich projektov. Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV vedie od roku 2016. Pre Centrum spoločenských a psychologických vied SAV zabezpečuje ekonomickú a rozpočtovú podporu.

každej organizácie. Sú to nutné kroky, ktoré však prinášajú viacero negatív. Jedným je, že ústav prišiel o osobnosti, za ktoré nie vždy máme náhradu. Takýchto ľudí len tak ľahko nenahradíte. Či už ide o profesora Šutaja, profesora Výrosta [prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc. – poznámka redakcie] alebo o našich ďalších emeritných pracovníkov. Čo sa týka výskumu národnostných menšín, naši zánietení mladí vedci a vedkyne v tejto téme, samozrejme, pokračujú.

Mávate problémy pre to, že predmetom vášho výskumu sú otázky, ktorým sa venujú aj iné ústavy akadémie?

Výskumné zameranie ústavu bolo už od jeho vzniku definované tak, aby sa odlišovalo od zamerania ostatných ústavov spoločenských vied. Jeho interdisciplinarita, prioritná orientácia na región východného Slovenska či výskum vývoja cezhraničných vzťahov východného Slovenska a zakarpatskej oblasti Ukrajiny sú preň špecifické. Súčasne to bolo prvé pracovisko zamerané na komplexný výskum v oblasti sociálnej psycholó-

gie. Takže aj keď sa stretávame s tým, že sme blízko iným vedným disciplinám, naše záujmy sa s nikým nekrížia. A to aj vďaka nášmu interdisciplinárne orientovanému výskumu. **Darí sa ústavu využívať osobitosti východného Slovenska? Inak: považujete toto „regionálne“ zameranie za výhodu?**

Regionálny rozmer sa snažíme vo výskumoch vyzdvihnúť vždy, ak je to možné. Pri niektorých projektoch je sídlo v regióne dokonca podmienkou podania projektu. Našou výhodou je zároveň veľmi dobre rozvinutá spolupráca s partnerskými vedeckými inštitúciami na Ukrajine. A nielen s nimi. Ak zostaneme na území Slovenska, ústav dlhodobo spolupracuje s univerzitami v Košiciach a Prešove, neziskovým sektorom v regióne, mestom Košice a ďalšími inštitúciami, či už zo súkromného alebo verejného sektora. Regionálna blízkosť k marginalizovaným rómskym komunitám, ktorým patrí v našom výskume svoje miesto, je ďalšou pridanou hodnotou. To nám umožňuje robiť výskum oveľa intenzívnejšie a s ohľadom na lepšie

poznanie špecifik regiónu. O dejinách Košíc nehovoriac.

Zameranie vášho ústavu nabáda, aby ste reagovali na to, čo sa práve deje v spoločnosti a regióne. Nie je to problém pre vedcov, ktorí radi pracujú koncepčne, dlhodobo, s výhľadom do budúcnosti? Ako riešite aktuálne veci? Napríklad pandémie, migráciu po začiatku vojny na Ukrajine, hoaxy s tým súvisiace...

Naše centrum má vypracovanú stratégiu výskumu a rozvoja na obdobie štyroch rokov, o ktorú sa opierame. Na aktuálne veci vieme reagovať aj preto, že mnohé témy, ktoré ste spomenuli, sa vo veľkej miere prelínajú s tým, čomu sa venujeme. Na vojnu na Ukrajine sme museli reagovať aj z dôvodu práve prebiehajúceho projektu riešeného v spolupráci s ukrajinskými mestami Užhorod a Charkov. Migrácia, ktorá s touto novou situáciou vznikla, zároveň vytvorila priestor pre ďalšiu projektovú spoluprácu.

Stačia na to vaše kapacity?

To musíme ustrážiť. Ponuky na projektové spolupráce pribúdajú, ale vždy musíme zvážiť, či na to máme priestor. Kolegyne a kolegovia participujú na viacerých projektoch naraz, a preto ak chceme reagovať na aktuálny vývoj, je otázka kapacít na mieste.

Dostávate zadania, povedzme od štátnych inštitúcií? Ak sa diskutuje o tom, či sme boli ako štát pripravení na takú situáciu, aká nastala po začiatku vojny na Ukrajine v súvislosti s migrantmi, asi by štátne inštitúcie mali mať záujem na objektívnej analýze, ktorú vy viete spraviť. Objavujú sa také požiadavky?

Áno, objavujú sa. V súvislosti so situáciou na Ukrajine sme boli oslovení štátnymi inštitúciami na ukrajinskej strane, aby sme v spolupráci s nimi pripravili odporúčania pre verejné politiky v dôsledku nárastu počtu migrantov.

Menia sa také požiadavky aj na kontraktálny výskum?

Máme aj takéto zmluvy. V súčasnosti sa s kolegami z Prognostického ústavu centra podieľame na výskume pre Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, ktorý je zameraný na zisťovanie pripravenosti materských škôl v obciach s marginalizovanými rómskymi komunitami na zavedenie povinného predprimárneho vzdelávania.

A opačne? Že na výstupy z vašich hotových projektov zareaguje slovenská inštitúcia, ktorá ich považuje za užitočné pre svoju prácu?

Najviac zrejme samosprávy. Takto spolupracujeme napríklad s mestom Košice. Odberaťom výstupov projektu APVV, o ktorom sme vraceli na začiatku, bola Kancelária prezidenta SR.

Čo je váš najčastejší výstup?

Pochopiteľne, že to závisí od projektu, ►

► ale keďže sa zameriavame prevažne na základný výskum, sú to hlavne publikácie a štúdie. Za tieto výstupy sme aj hodnotení. **Máte vhodných autorov, ktorí by vedeli výsledky spracovať aj populárnou formou?**

Áno. V našom kolektíve sú veľmi šikovní a ambiciózni (nielen) mladí vedci a vedkyne, ktorých podporujem v tom, aby svoj výskum a zaujímavé témy, na ktorých pracujú prezentovali čo najširšiemu publiku aj trochu inou formou.

Je to generačná otázka?

Trochu áno. Týmto novým formám popularizácie a zviditeľňovania sa je z pochopiteľných dôvodov viac naklonená mladšia generácia. Ale na druhej strane musím vyzdvihnúť aj záujem našich starších kolegov zapájať sa napríklad do Noci výskumníkov alebo Týždňa vedy a techniky. Spätá väzba zo strany študentov a žiakov je v tomto ohľade pre nich tá najlepšia motivácia.

Ešte sa trochu vráťme k zameraniu ústavu. Je dosť široké, no iste to neznamená, že vedecká sloboda je absolútna. Iste ich nejako usmerňujete...

Snažíme sa kolegom nechať slobodu výskumu, no musí to byť pochopiteľne v istých rámcoch. Mali by sa opierať o zameranie ústavu a centra, ktoré však ponúka obrovské možnosti.

Stáva sa, že do toho musíte vstúpiť?

Keď zistíme tendenciu vybočiť z nášho hlav-

ného zamerania, tak áno. Ale náš tím sa snaží pohybovať v mantineloch, ktoré sú vymedzené spoločnou stratégiou rozvoja. Navždy vždy sa o veciach diskutuje. Sedíme nad projektmi, debatujeme o tom, do čoho sa zapojíme. Veľa medzi sebou komunikujeme a to zároveň považujem za základ správneho fungovania organizácie.

Ako zmenil život vo vašom ústave rok 2015, keď ste sa spojili s ďalšími dvomi ústavmi do Centra spoločenských a psychologických vied SAV?

Spočiatku sme mali zrejme všetci obavu z toho, ako takéto spojenie bude fungovať. Chvíľu nám trvalo zoznamovanie sa a hľadanie prienikov. Piloval sa mechanizmus zapájania kolegov do interdisciplinárnych projektov. Postupne sme sa utvrdili v tom, že naše spojenie bolo, respektíve je prínosné pre nás všetkých ako po vedeckej stránke, tak aj po tej ľudskej. Vieme sa veľmi dobre dopĺňať. A hlavne, väčší kolektív prináša väčšie možnosti.

Vaši kolegovia z vedenia centra sa pre tento časopis vyjadrili, že jeho vznik priniesol nový pohľad na projekty vedcov...

Je to tak. Máme niekoľko spoločných tém, ktoré sú akýmsi mostíkom do interdisciplinárnych projektov centra. Spomeniem napríklad klimatické zmeny, migráciu, vzdelávanie, sociálnu inklúziu či výskum postojov spoločnosti. Snažíme sa hľadať na projektoch to, v čom by k nim mohli prispieť kole-

govia z ďalších častí centra. Takže centrum sa prepája hlavne cez projekty.

Nemáte problém so vzdialenosťou? Hoci vaši partneri v Bratislave nesedia na jednej adrese, predsa len sa môžu stretávať jednoduchšie...

Určite je jednoduchšie, ak sú všetci zamestnanci sústredení na jednom mieste. Ale pre nás nie je geografická vzdialenosť problém. Ak by to bol problém, nefungovali by ani žiadne medzinárodné projekty... Ak si to situácia vyžaduje, vždy sa vieme stretnúť online, ale kedykoľvek aj osobne. Projektové tímy majú svoje pravidelné pracovné stretnutia a pre nás Košičanov nie je Bratislava až taká vzdialená. Opačne to už problém často je...

Nechýbajú vám neformálne debaty, pri ktorých niekedy vznikajú zaujímavé nápady?

V rámci ústavu tieto neformálne debaty máme. Skutočne pri nich mnohokrát vzniknú tie najlepšie nápady. Pre neformálne stretnutia na úrovni centra nám slúžia aj naše každoročné „centrovice“, počas ktorých majú možnosť stretnúť sa všetci zamestnanci centra. Pandemické obdobie nás síce na chvíľu odsunulo do online priestoru, ale tohtoročná „centrovica“ už bude konečne „naživo“, tentoraz v Banskej Štiavnici.

Pomohlo niekoľko ročné spoločné spôsobenie troch ústavov pri transformácii na verejnú výskumnú inštitúciu?

Určite áno. Väčší celok je flexibilnejší, dispo-

Z PROJEKTOV ÚSTAVU

• **Individual and Society (Človek a spoločnosť)** – je recenzovaný open access časopis, ktorý publikuje v anglickom jazyku pôvodné štúdie so zameraním najmä na psychologické a historické vedy a ich interdisciplinárne presahy v kontexte regiónu strednej Európy. Ide o prvý slovenský internetový časopis v oblasti spoločenských vied. Jeho dlhodobou ambíciou je poskytovať platformu pre interdisciplinárny výskum zameraný na človeka, napríklad aj cez psychologické nazeranie na procesy a činnosti, ktoré človek vykonáva v historickom kontexte. Od roku 2022 je prioritou časopisu podpora praktík otvorenej vedy s možnosťou získania Open Science Badges a propagácia Pokynov na podporu transparentnosti a otvorenosti TOP Guidelines.

• **ESS ERIC: European Social Survey** – je medzinárodný prieskum, ktorý sa od roku 2001 uskutočňuje vo viac ako 30 európskych krajinách. Medzi jeho hlavné ciele patrí sledovanie stability a zmien v sociálnej štruktúre, v životných podmienkach a postojoch Európanov a interpretovanie sociálnych, politických a hodnotových premien obyvateľov Európy. Prináša overené ukazovatele rozvoja na národnej úrovni a usiluje sa o zviditeľňovanie dát a ich dosahu na spoločenské zmeny medzi akademikmi, politikmi a širšou verejnosťou.

• **Projekt FM EHP a Nórska: Mestá v rozšírenom európskom priestore** – je medzinárodný projekt, v rámci ktorého dochádza k vzájomnému prepojeniu verejných a vedec-

kých inštitúcií s cieľom vytvárania partnerstiev, výmeny skúseností v oblasti posilnenia transparentnosti verejnej správy, podpory udržateľných a klimaticky neutrálnych miest. Zameriava sa na rozvoj cezhraničnej spolupráce medzi mestami Košice, Užhorod, Charkov, SAV a Nórskym výskumným centrom NORCE.

• **Projekt VEGA: Luník IX – dejiny, súčasnosť a perspektívy rómskeho sídliska.** Luník IX je najväčšie koncentrované rómske osídlenie na Slovensku, ktoré je dlhodobo predmetom záujmu domácich, ale predovšetkým zahraničných pozorovateľov z politických, vedeckých i mimovládnych kruhov. O jeho vzniku a vývine vnútro sídliskových pomerov pritom koluje množstvo mýtov, ktoré sa zakladajú na skreslených faktoch. Cieľom projektu je preto zmapovať dejiny tejto mestskej časti až do súčasnosti a predstaviť tak domácej i zahraničnej verejnosti ucelený prehľad o fenoméne Luníka IX.

• **Projekt APVV: Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku – (komparatívny výskum národnostnej problematiky).** Primárnym cieľom projektu bola analýza vývoja národnostných vzťahov v rokoch 2004 až 2016, v rámci ktorej boli skúmané ciele a zámery politických strán v závislosti od etnickej príslušnosti, demografický vývoj národnostných menšín na začiatku 21. storočia, kooperácia európskej a slovenskej politiky v oblasti inštitúcií a riadenia národnostnej politiky, zhodnotenie činnosti a politiky jednotlivých vlád v sledovanom období, vnímanie histórie národnostných menšín. Projekt získal v roku 2021 Cenu SAV za výsledky vedeckovýskumnej práce. (sv)

nuje väčšou personálnou kapacitou, ľahšie sa zostavujú všetky jeho orgány.

Ako vám transformácia zmenila život?

Myslím, že zatiaľ sme všetci vnímali hlavne jej technickú stránku, administratívnu záťaž v podobe prípravy rôznych dokumentov, schvaľovanie orgánov a ďalšie nevyhnutné kroky, ktoré bolo potrebné urobiť, aby všetko začalo fungovať včas a správne. V tomto smere veľmi oceňujem legislatívnu a technickú podporu zo strany predsedníctva, vďaka ktorej sme mohli tieto procesy spoločne zvládnuť. Museli sme si tiež zvyknúť na nový spôsob pridelovania finančných prostriedkov formou zmluvy a dodatkov k nej, na mesačné platobné poukazy a iné zmeny. Teraz sme asi viac zafixovaní prípravou akreditačného dotazníka a hodnotením zo strany ministerstva školstva.

Akú mieru samostatnosti si vybrali ústavy v rámci centra po transformácii?

Vybrali sme si model, ktorý poskytuje vedúcim ústavov v rámci daných možností maximálne kompetencie. Takže sme si zachovali v zásade rovnaké právomoci ako pred prvým januárom.

Patrí podľa vás na post šéfa vedeckej inštitúcie viac manažér alebo vedec?

Ťažko povedať. Ak je to manažér a vedec v jednom, je to asi ideálne. Šéf by mal rozumieť ľuďom, ktorých riadi. Rozumieť ich práci.... Zároveň by ich mal vedieť podporovať v ich odbornom aj osobnom raste, pretože spokojní zamestnanci sú kľúčoví pre úspech akejkoľvek organizácie. Z môjho pohľadu považujem za dôležité posilňovanie zdravej firemnej kultúry. A tá je v našom ústave založená najmä na otvorenej komunikácii, vzájomnej dôvere, ľudskom prístupe, férovosti a integrite.

Ako fungujú vedecké rady?

Centrum má jednu spoločnú vedeckú radu, v ktorej majú paritné zastúpenie všetky tri ústavy. Za každú zložku sú to dvaja interní členovia a jeden externý. V júni si naše centrum volí svoju novú vedeckú radu v zmysle pravidiel verejnej výskumnej inštitúcie. Jednou z úloh vedeckej rady je napríklad vyjadrovať sa k podávaným projektom a ustrážiť ich súlad s výskumným zameraním centra.

Akých ľudí hľadáte pri takto širokom smerovaní ústavu?

Snažíme sa vytvoriť priestor úspešne ukončeným doktorandom, no príležitosť dávame aj uchádzačom z externého prostredia. Kritériom je ich kvalita, motivácia a pridaná hodnota. Je to možno opäť výhoda regiónu, ale v posledných rokoch nemusíme ľudí hľadať... Prichádzajú za nami. Či môžeme niekoho nového prijať, však vo veľkej miere závisí od finančných možností ústavu. Nie vždy sa to dá, a preto je nevyhnutná dobre nastavená personálna politika založená na pravidelnom hodnotení pracovníkov. Aby

sa mohli prijať noví, perspektívni ľudia, bola potrebná aj postupná generačná výmena.

Pomáha pri týchto krokoch status emeritného pracovníka?

Veľmi. Dôležité je, že ústav zostáva v kontakte s osobnosťami, ktoré sa podieľali na jeho rozvoji, a môžu potom naďalej odovzdávať svoje skúsenosti mladším kolegom. Majú stále možnosť pracovať na svojom výskume, publikovať, participovať na spoločných podujatiach, byť naďalej súčasťou organizácie.

Aký je záujem o prácu u vás?

Záujemcov každým rokom pribúda. Len minulý rok sa nám do výberového konania prihlásilo šesť veľmi kvalitných uchádzačov a bolo naozaj náročné si z nich vybrať.

Ako sa vám darí pomôcť ekonomike ústavu projektmi?

V získavaní projektov, či už domácich alebo medzinárodných, sme úspešní. V tomto roku sme zapojení do riešenia celkovo dvadsiatich projektov z rôznych programov: VEGA, APVV, Kultminor, Visegrad Fund, Interreg, FM EHP a Nórska. Sme národnými koordinátormi projektu Európska sociálna sonda a spoločne s ostatnými ústavmi centra a v spolupráci s Biomedicínskym centrom SAV sa podieľame na riešení dvoch projektov štrukturálnych fondov.

Ako je to so šancami získať elitné granty, napríklad ERC?

Samozrejme, že o ne máme záujem, ale je to náročný proces. Veľkou pomocou sú v tomto smere ponúkané školenia, ktoré naši kolegovia využívajú, ako aj spustenie Kancelárie na podporu európskych projektov [viac na inom mieste – poznámka redakcie]. Tento rok sa súčasťou ERC Starting grantu zameraného na tému reštrukturalizácie konštruktu závislosti od hrania digitálnych hier, podávaného partnerom z Fínska, stali aj naši dvaja psychológovia. Časť výskumu sa tak bude realizovať aj na Slovensku.

Peniaze z projektov sa delia podľa ústavov?

Každý ústav disponuje svojím rozpočtom samostatne, takže áno. V prípade spoločných projektov profitujú z finančnej dotácie všetky tri zložky.

Čo je u vás aplikácia?

Môžem uviesť niekoľko príkladov: V spolupráci s NatCen (Spojené kráľovstvo...) sme participovali na pilotnom testovaní tabletov a reakcií respondentov, ktorí nemajú žiadnu skúsenosť s používaním takýchto zariadení a nepoužívajú ani internet. Keďže väčšina prieskumov sa s rozvojom digitalizácie presunula do online priestoru, respondenti, ktorí nemajú prístup k internetu, tak zostávajú mimo záberu prieskumných agentúr. Našou úlohou bolo zistiť, ako si títo respondenti poradili s používaním týchto tabletov a aká bude v budúcnosti ich ochota zúčastniť sa na prieskumoch prostredníctvom po-

užitia tabletu. Ďalším príkladom aplikácie je v decembri zriadený LearningLab, vďaka ktorému sa v spolupráci s organizáciami pracujúcimi s marginalizovanými rómskymi komunitami (mestom Košice a ETP Slovensko) snažíme posilniť informačnú, funkčnú a digitálnu gramotnosť Rómov na Luníku IX. Nedostatok možností na zlepšovanie zručností totiž predstavuje jednu z kľúčových prekážok pre zlepšenie zložitej situácie dospelých z týchto komunit. Ako posledný príklad uvediem štúdiu, v rámci ktorej sme v spolupráci s odborníkmi z rôznych oblastí (ľudských práv, médií, sociálnej práce, neziskového sektora, zástupcov menšín na Slovensku) navrhli empirickú definíciu nenávisťných prejavov v online priestore, takzvaných hate speech, ktorá doposiaľ neexistuje. Súbor desiatich kvantifikovateľných indikátorov by mohol byť prínosom pre výskumníkov, aktivistov za ľudské práva, pedagógov a analytikov tým, že im poskytne pragmatický prístup k hodnoteniu a odhaľovaniu nenávisťných prejavov.

Trochu sa ešte venujeme akreditácii. Tou poslednou ste prešli v zvláštnej konfigurácii v etape spájania, hodnotitelia posudzovali každý ústav centra individuálne, zhodnotili vás individuálne aj spoločne – a ocenili céčkom (výskum má pevné základy a prispel k poznaniu v danej oblasti na európskej úrovni. Organizácia je viditeľná na národnej úrovni). S čím ste museli pohnúť a ako sa vám to podarilo?

Keďže sme väčšinu hodnoteného obdobia fungovali ako samostatné ústavy, boli sme takto aj hodnotení. Myslím, že žiaden ústav presne netušil, čo má od tejto prvej medzinárodnej akreditácie očakávať. Výsledok hodnotenia sme však aj napriek odporúčaniam museli akceptovať a pracovať s odporúčaniami hodnotiteľov.

Čo bolo v ich odporúčaníach pre vás ústav?

Zvýšiť počet medzinárodných projektov, publikovať viac vo svetových jazykoch či zintenzívniť interdisciplinárny výskum. V súvislosti s našim regionálnym umiestnením jedno z odporúčaní smerovalo k posilneniu nášho zamerania na lokálne témy a zaistením ich oveľa širšej medzinárodnej viditeľnosti. Počas uplynulých šiestich rokov bol dostatočný priestor na to, aby sa tieto odporúčania zapracovali, a preto verím, že výsledok tejto akreditácie bude oveľa lepší.

[Ďalšie texty predstavujúce súčasné pracoviská Centra spoločenských a psychologických vied SAV: *Okno do akademického raja* (2/2015), *Interdisciplinarita dostáva nové impulzy* (5/2020), „*Dnešný svet si vyžaduje flexibilný prístup*“ (2/2021) – poznámka redakcie.]

(pod) | Foto: Marek Lukacko

KALENDÁR JE LIEK NA BOĽAVÚ DUŠU

„Nepredávam ich. Mám ich na rozdávanie. Chcem nimi urobiť ľuďom radosť,“ hovorí doc. Ing. Miroslav Saniga, CSc., vedecký pracovník zvolenského Ústavu ekológie lesa SAV, o svojich stolových kalendároch. Oba, ktoré vydal tento rok, získali prvé miesta v súťaži Najkrajší kalendár Slovenska, ktorú už po tridsiatykrát orga-

ČIASTOČNÉ ZATMENIE SLNKA KVIETKAMI PLESNIVCA ALPÍNSKEHO (KALENDÁR FOSFA...)

nizoval Klub fotopublicistov Slovenského syndikátu novinárov.

V kategórii *Stolové kalendáre – iné*, kalendár s tematikou prírodných scenérií a prírodnín, získal prvé miesto s kalendárom *FOSFA Life Science 2022*. Rovnako posudzovatelia ocenili jeho kalendár *Liptovské Revúce 2022 – Z klenotnice flóry a fauny podčiernokamenského chotára* v kategórii *Stolové kalendáre – obce*, kalendár s tematikou prírodnín. Jeho kalendár *Chotár pod Čiernym kameňom 2022* získal v rovnakej súťaži v kategórii *Nástenné viačlistové autorské kalendáre* čestné uznanie.

„Teším ma to, lebo porota posudzuje kalendáre komplexne. Nielen fotogra-

PRVOSIENKA HOLÁ (KALENDÁR Z KLENOTNICE...)

fie, dizajn, ale tiež – čo ten kalendár človeku rozpráva. Lebo fotografia sama osebe je poézia,“ hovorí docent Saniga. Ako vysvetľuje, v kalendároch sú vždy nové fotografie, ktoré za rok doplnili jeho zhruba štvrtmilionovú databázu záberov prírody. „Nikdy ich nerobím cielene. Nehľadám zábery do kalendárov. Chodím po prírode, robím výskum a nosím so sebou foto-

aparát. Ten mám vždy. Keď ma niečo zaujme, odfotoím to. Niektoré fotky sú náhodné. Iné – vydeté, vystáte. Lebo niekedy záberu predchádza dlhé čakanie na tú správnu chvíľu. Často z toho nie je nič. Napríklad keď nereagujete dostatočne rýchlo alebo ste nepresný. Doma snímky opíšem a uložíím do databázy. Raz za mesiac si sadnem k počítaču a urobím prvý výber. A koncom roka vyberám fotky do kalendára.“

Hovorí, že zábermi z prírody chce osloviť boľavú ľudskú dušu. „V dnešnej dobe je veľa negatívnych vecí. A na kalendár sa pozeráte každý deň. Tak mám šancu svojím kalendárom vstúpiť niekomu do života a ukázať mu kus krásnej prírody, ku ktorému sa on tak ľahko nedostane. Ak len na chvíľu respondent zabudne, že je vojna, pandémie, uľaví sa mu s nejakým duševným či fyzickým bôľom, tak tá práca spojená s kalendárom stojí za to...“

PĽÍŠIK LIESKOVÝ (KALENDÁR Z KLENOTNICE...)

Docent Saniga vydáva každoročne najmenej dva kalendáre. Nákladom zhruba tristo kusov. Na vlastné náklady. A všetky rozdá. Odmieťa myšlienku, že by čo i len jeden predal. Výber fotografií a ich vyradenie na týždne či mesiace robí sám, o ich spracovanie a grafiku sa stará profesionálne štúdio, o tlač česká firma.

Tento vedec a popularizátor vedy hovorí, že jeho najstaršie obrázky z prírody sú perokresby. Podľa neho ide o tisíce kresieb, nad ktorými po večeroch sedel, aby zachytil to, čo videl v prírode a chcel z pamäti čo najrýchlejšie dostať na papier. Neskôr prešiel na klasické fotografie. Vysvetľuje, že vďaka naskenovanému archívu ešte po záberoch z tých čias neraz – najmä pri výskumných prácach – siahne. Zdôrazňuje, že archív je pre neho často aj miestom spomienok, lebo pri starých fotkách alebo perokresbách si spomenie na obdobie, keď vznikali, i okolnosti, za ktorých ich vytvoril.

OČIANKA ROSTKOVOVA (KALENDÁR Z KLENOTNICE...)

Neskôr prešiel na digitálnu techniku. No zdôrazňuje, že pri fotografovaní s ňou postupuje stále tak, ako keby mal v aparáte film. Teda – zvažuje každý záber. „Keď nevzniknú stovky hluchých fotiek, ľahšie sa v získanom materiáli orientujete,“ pripomína. „Ľudia majú kvalitné fotoaparáty, dobré zábery možno urobiť aj mobilom, ale jednoducho často prehliadnu niečo fascinujúce, na čo sa treba prikrčiť alebo pozrieť z iného uhla... A fotiť treba srdcom, vtedy sú zábery najvydarenejšie.“

Docent Saniga absolvoval Lesnícku fakultu Vysokej školy lesníckej a drevárskej (dnes Technická univerzita) vo Zvolene. Pôsoobil ako odborný pracovník pre lesné ekosystémy v Správe Národného parku Malá Fatra, od roku 1993 je samostatným vedeckým pracovníkom zvolenského Ústavu ekológie lesa SAV. Zameriava sa na ekológiu a etológiu vtákov, biodiverzitu a ochranu terestrických ekosystémov, vzťah medzi vtácou a rastlinnou zložkou ekosystémov... Je významný popularizátor vedy, pedagóg, prednášateľ, rozhlasový moderátor a autor kníh o prírode (viac *Akadémia/Správy SAV* 5/2017, *Detské nadšenie sa zmenilo na poslanie*). Ako hovorí, v súčasnosti sa venuje aplikáčnému výskumu pri záchrane hlucháňa obyčajného na Slovensku, podieľa sa na výskume živočíchov v lesných ekosystémoch a urbánnom prostredí v kontexte lokálnych a globálnych zmien.

(pod) | Foto: Miroslav Saniga

PÔTIK KAPCAVÝ (KALENDÁR Z KLENOTNICE...)

ČESTNÉ PLAKETY VÝZNAMNÝM VEDCOM

Čestné plakety SAV si začiatkom júna prevzali významní vedci Slovenskej akadémie vied.

Čestné plakety SAV Dionýza Blaškoviča za zásluhy v biologických vedách získali dlhoroční pracovníci akadémie RNDr. Alena Gajdošová, CSc., a RNDr. Luboš Halada, CSc. Vyznamenanie dostali pri príležitosti ich životného jubilea.

Čestné plakety SAV Dionýza Ilkoviča za zásluhy vo fyzikálno-chemických vedách si prevzali z rúk podpredsedu SAV pre legislatívu a ekonomiku prof. MVDr. Juraja Koppeľa, DrSc., Ing. Mária Omastová, DrSc., a Ing. Igor Lacík, DrSc., dlhoroční pracovníci Ústavu polymérov SAV.

Pri slávnostnom udeľovaní bol aj podpredseda SAV pre druhé oddelenie vied prof. RNDr. Karol Marhold, DrSc., členovia Predsedníctva SAV prof. RNDr. Ľubica Lacinová, DrSc., a MUDr. Mgr. Tomáš Hromádka, PhD.

Za zásluhy v biologických vedách

Alena Gajdošová je samostatná vedecká pracovníčka Ústavu genetiky a biotechnológií rastlín Centra biológie rastlín a biodiverzity SAV. Vysokoškolské štúdium absolvovala na Katedre genetiky Prírodovedeckej fakulty UK. V roku 1985 začala pracovať na svojej aspirantúre na Ústave dendrobiológie SAV – v Arboréte v Mlyňanoch, kde sa zamerala na mikropropagáciu lesných drevín. Aspirantúru ukončila v roku 1990 v Ústave experimentálnej biológie Centra biologicko-ekologických vied SAV v Nitre. V rokoch 1990 až 2004 a po roku 2009 pôsobila ako zástupkyňa riaditeľa Ústavu genetiky a biotechnológií rastlín SAV. Od roku 2019 vykonáva funkciu vedeckej riaditeľky tohto ústavu. „Vedecké aktivity doktorky Gajdošovej možno rozdeliť do troch oblastí: mikropropagácia jedle bielej a jej hybridov v podmienkach in vitro, mikropropagácia vybraných druhov drobného ovocia (predovšetkým čučoriedky, maliny, černice), tretej oblasti sa začala venovať v roku 1998, keď sa stala zodpovednou riešiteľkou úlohy *Zlepšenie vybraných kultivarov laskavca prostredníctvom mutačných techník a biotechnologických prístupov* ako časti koordinovaného výskumného projektu Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu vo Viedni,“ načrtnol oblasti výskumu ocenej kolegyne K. Marhold. „S jej menom je spojený okrem iného aj výskum uchovávanía biodiverzity rastlín pre klasické aj moderné (genetické inžinierstvo) šľachtiteľské programy a tiež ako zdroj komponentov pre potravinársky a farmaceutický priemysel a ochranu rastlín.“

Luboš Halada je medzinárodne uznávaný vedecký pracovník v oblasti krajinné ekológie. Absolvoval Prírodovedeckú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave.

V Centre biologicko-ekologických vied SAV na pracovisku v Nitre začal pôsobiť v roku 1988. Zamerl sa najmä na štúdium ekosystémov vodných tokov, neskôr na lúčne ekosystémy. V roku 1990, po transformácii oddelenia na Ústav krajinné ekológie SAV, mal na starosti metodickú prípravu a organizáciu mapovania biotopov Slovenska.

Karol Marhold v laudáciu okrem iného zdôraznil, že významná časť činnosti Luboša Haladu je zameraná na zahraničné zmluvné projekty pre inštitúcie EÚ. V rokoch 2005 – 2018 bol členom monitorovacieho tímu programu LIFE (tri projekty pre DG Environment). Viedol slovenský tím v dvoch projektoch, zameraných na vedeckú a technickú podporu pre Nový biogeografický proces Natura 2000 (dva projekty pre DG Environment). Slovenský tím viedol aj v dvoch pro-

jektach Európskej environmentálnej agentúry na podporu budovania siete Emerald v šiestich krajinách východného partnerstva.

Expert na polyméry

Mária Omastová je vedúca vedecká pracovníčka Ústavu polymérov SAV a významná osobnosť v oblasti makromolekulovej chémie. Vyštudovala špecializáciu technická fyzikálna a analytická chémia na Chemickotechnologickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave (dnes Fakulta chemickej a potravinárskej technológie Slovenskej technickej univerzity). Počas štúdia už pôsobila ako pomocná vedecká sila a diplomantka na Ústave polymérov, kde postupne nastúpila aj ako PhD. študentka.

Istý čas pôsobila v Ústave pre výskum polymérov v Drážďanoch. V roku 2009 jej bol udelený titul DrSc. v odbore makromolekulová chémia. Od roku 2009 je vedúcou oddelenia kompozitných materiálov a od roku 2011 buduje Výskumné a demonštračné laboratórium röntgenovej fotoelektrónovej spektroskopie.

Ako v laudáciu uviedol T. Hromádka, doktorka Omastová patrí medzi významné predstaviteľky materiálového výskumu v oblas-

ti makromolekulovej chémie, vo výskumnej činnosti sa zameriava predovšetkým na interdisciplinárny výskum polymérnych kompozitov a nanokompozitov. „V posledných rokoch je jednou z jej dominantných tém aj výskum nových druhov nanomateriálov napríklad pre diagnostiku a cieleňú liečbu rakovinových ochorení,“ vyzdvihol. (Viac *Akadémia/Správy SAV* 3/2017.)

Igor Lacík je vedúci vedecký pracovník a vedúci oddelenia pre výskum biomateriálov toho istého ústavu. Vyštudoval na Chemickotechnologickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej. Už počas štúdia začal pracovať v Ústave polymérov SAV, kde po štúdiu nastúpil na doktorandské štúdium a v roku 1993 obhájil titul PhD.

Absolvoval postdoktorandské pobyty vo Francúzsku a na Vanderbilt University. Od

roku 1996 pôsobil opäť na Ústave polymérov SAV ako vedecký a potom samostatný vedecký pracovník. V roku 2002 tam založil oddelenie špeciálnych polymérov a biopolymérov. V rokoch 2010 až 2018 bol riaditeľom ústavu.

„Igor Lacík patrí medzi výrazné osobnosti výskumu v oblasti biomateriálov pre bunkové terapie a implantovateľných materiálov,“ konštatoval v laudácii T. Hromádka. Ako zdôraznil, projekty a spolupráce, ktoré doktor Lacík začal a rozvinul, pomohli získať silné meno ústavu v témach súvisiacich s kinetikou radikálovej polymerizácie a vývoja polymérnych mikrokapsúl v liečbe cukrovky. Významné sú aj popularizačné aktivity Igora Lacíka – založenie neziskového fondu Cukrovka a šírenie osvetu v liečbe tejto rozšírenej a nepríjemnej civilizačnej choroby.

Za svoj prínos dostal doktor Lacík mnohé významné ocenenia: Osobnosť vedy a techniky SR (2018), Krištáľové krídlo za rok 2015 v kategórii Medicína a veda, finalista ESET Science Award 2019 Výnimočná osobnosť vedy. Je aj nositeľom ceny Predsedníctva SAV za popularizáciu vedy v roku 2015. (Viac *Správy SAV* 5/2015, 1/2016.)

(noz, pod) | Foto: Martin Bystriansky

Nový riaditeľ

Riaditeľom Ekonomického ústavu SAV sa prvého júna stal Mgr. Miroslav Štefánik, PhD. Vo funkcii nahradil prof. Ing. Juraja Sipka, PhD., MBA.

Miroslav Štefánik absolvoval štúdium sociológie a filozofie na Univerzite Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium ukončil v roku 2010 na bratislavskej Ekonomickej univerzite v programe Ekonomická teória/Prognostika poskytovanom v spolupráci s Prognostickým ústavom SAV. V Ekonomickom ústave SAV pracuje od roku 2010. Zhruba rok pôsobil ako hlavný radca Štatistického úradu SR. Má viac ako desaťročnú skúsenosť v oblasti výskumu a tvorby analýz relevantných z pohľadu tvorby verejných politík.

Vo svojom výskume sa zameriava na oblasť politík vzdelávania a trhu práce, vyhodnocovanie účinnosti aktívnych politík trhu práce a vzdelávacích programov, rovnako ako analyzovanie a prognózovanie ponuky práce. Viedol vedecké projekty podporené domácimi grantovými agentúrami VEGA a APVV, ako aj medzinárodné projekty v oblasti jeho výskumného záujmu. V rámci Slovenska sa podieľa na tvorbe strategických dokumentov v oblasti tvorby verejných politík zamestnanosti či odborného vzdelávania. Má skúsenosti získané v medzinárodných poradenských projektoch v kontexte politík EÚ.

(pod) | Foto: archív M. Štefánika

Archívne dni v Smoleniciach

Zhruba sto účastníkov z celého Slovenska i zo zahraničia sa 25. až 27. mája zúčastnilo v Smoleniciach na XXV. Archívnych dňoch v SR. Organizoval ich Archív SAV Centra spoločných činností SAV v spolupráci so Spoločnosťou slovenských archivárov. Témou konferencie bola *Archontológia v archívnom a historickom výskume*. Archontológia je pomocná historická veda, pomocou ktorej sa archívnym výskumom vytvárajú v chronologickom poradí zoznamy a profily osôb v určitej funkcii či v úrade. Súvisí tiež s ďalšími pomocnými vedami, akými sú napríklad genealógia, historická štatistika, sociálna história či dejiny správy určitej inštitúcie. Počas prvých dvoch dní odzneli prednášky k problematike, metodológii i k perspektívam archontologického výskumu, ale najmä prezentácie už uskutočnených výskumov. Posledný deň podujatia sa konalo valné zhromaždenie Slovenskej spoločnosti archivárov.

Viac informácií o podujatí: <http://www.archiv.sav.sk/AD2022>

(ju)

ROKOVAL SNEM SAV

Najmä o aktuálnej situácii v Slovenskej akadémii vied a informácii o rozpise rozpočtu SAV na rok 2022 rokoval online koncom mája Snem SAV. Zasadnutie bolo po prvýkrát prístupné aj verejnosti.

Po kontrole plnenia uznesení z predchádzajúceho zasadnutia Snemu SAV vystúpil s informáciou o aktuálnej situácii v SAV jej predseda prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc. Informoval hlavne o riešení situácie v súvislosti so zdražovaním energií a uviedol, že SAV postupne prejde na spolufinancovanie energií. Zmenil sa o rokovaníach s Akadémiou vied ČR. Upozornil na prísun prostriedkov z Fondu obnovy určených pre výskumných pracovníkov, ktorí sú ohrození v súvislosti s vojnovým konfliktom na Ukrajine, a apeloval na aktívny prístup ústavov pri tejto výzve. Po diskusii Snem SAV vzal informáciu o aktuálnej situácii v SAV, ktorú predniesol, na vedomie.

S informáciou o rozpise rozpočtu SAV na rok 2022 v zmysle snemom schválených zásad vystúpil podpredseda SAV pre ekonomiku a legislatívu prof. MVDr. Juraj Koppel, DrSc. Okrem iného uviedol, že Predsedníctvo SAV v rozpise rozpočtu interne vyčleňuje finančné zdroje na krytie výdavkov spojených s činnosťami SAV, ktoré majú celoakademický dosah.

Ďalším bodom bolo prerokovanie a schvaľovanie návrhu dodatku k Zásadám návrhu a rozdelenia rozpočtu akadémie na rok 2022, ktorý nadviazal na predchádzajúci bod. Predložil ho J. Koppel. Dodatok by umožňoval použiť prostriedky z prenájmu nehnuteľného majetku nielen na jeho zveľadenie, ale aj na uhradenie energií. Snem SAV hlasovaním po komorách návrh neschválil.

(an)

SLOVENSKÍ ASTRONÓMOVIA V JEDINEČNOM PROJEKTE

Slávnostná premiéra dokumentárneho filmu *Reaching for the Sun – The Story of a Magnetic Star* o dejinách a súčasnosti slnečného výskumu a pripravovanom európskom slnečnom ďalekohľade (European Solar Telescope – EST) bola v máji v Bratislave. Vo filme vystupujú aj vedci z Astronomického ústavu SAV, ktorí vysvetľujú dôležitú úlohu koronárnej sta-

PROFESOR MANUEL COLLADOS Z ÚSTAVU ASTROFYZIKY NA KANÁRSKÝCH OSTROVOCH

nice tohto ústavu na Lomnickom štíte v systéme európskych slnečných observatórií. Pri tejto príležitosti navštívil Bratislavu prominentný fyzik profesor Manuel Collados z Ústavu astrofyziky na Kanárskych ostrovoch a jeho kolega a výkonný producent filmu Luis Bellot Rubio z Ústavu astrofyziky Andalúzie v Granade. Súčasťou premiéry bola aj diskusia o slnečnom výskume.

Dokumentárny film približuje históriu slnečného výskumu až po súčasné poznatky. Príbeh posledných 400 rokov pozorovaní Slnka vo filme vyvrcholí jednou z najväčších výziev, pred ktorou stojí európska komunita slnečných fyzikov, a tým je vybudovanie Európskeho slnečného ďalekohľadu. „Európsky slnečný ďalekohľad je plánovaný revolučný prístroj zameraný na štúdium základných procesov na Slnku – našej hviezde, ktorá dominantným spôsobom ovplyvňuje aktívne javy a fyzikálne podmienky v heliosfére, a teda priamo vplýva na biosféru Zeme,“ vysvetlil riaditeľ Astronomického ústavu SAV Mgr. Peter Gömöry, PhD., (viac *Akadémia/Správy SAV* 5/2019, „Kvalita nového poznania je naše jediné rodinné stiebro“).

Predseda SAV prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., pri tejto príležitosti zdôraznil, že stojíme pri novej kapitole európskeho výskumu o Slnku. „Som veľmi rád, že sa Astronomický ústav SAV dostal do tohto projektu. Okrem toho, že ústav dosahuje veľmi dobré výsledky, má aj veľmi dlhú históriu výskumu v oblasti slnečnej fyziky,“ dodal.

Do projektu EST je v súčasnosti zapojených 23 vedeckých inštitúcií zo 16 európskych krajín. Sú to najvýznamnejšie pracoviská zamerané na výskum Slnka, ktoré okrem iného prevádzkujú kľúčovú výskumnú infraštruktúru na Kanárskych ostrovoch, ale aj ikonickú Einsteinovu vežu v Postupime. K týmto zariadeniam patrí aj koronálna stanica na Lomnickom štíte.

„Je to jediné funkčné pracovisko svojho druhu v Európe. Keďže ďalekohľad EST nebude optimalizovaný na pozorovanie slnečnej koróny, koronografy na Lomnickom štíte budú vždy posudzované ako dôležitá súčasť pre komplexný výskum Slnka v Európe,“ dodal P. Gömöry.

(gal) | Foto: Martin Bystriansky

UDELIILI MEDAILY IVANA HLÁSNIKA

Vedenie a vedecká rada Elektrotechnického ústavu SAV ocenili svojich významných pracovníkov udelením Medaily Elektrotechnického ústavu SAV Ivana Hlásnika. Na slávnostnom bankete ústavu, ktorý bol koncom mája v Kongresovom centre v Smoleniciach, sa okrem zamestnancov zúčastnili aj predseda SAV prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., podpredseda SAV pre vedu, výskum a inovácie prof. RNDr. Peter Samuely, DrSc., a podpredseda SAV pre prvé oddelenie vied Mgr. Martin Venhart, PhD.

Riaditeľ Elektrotechnického ústavu RNDr. Vladimír Cambel, DrSc., (*Akadémia/Správy SAV 4/2018, Elektrotechniku čakajú nové výzvy*) pri tejto príležitosti ocenil prácu všetkých zamestnancov ústavu a internacionalizáciu vedeckej komunity, narastajúci počet doktorandov zo zahraničia, ako aj návrat slovenských pracovníkov zo zahraničných pracovísk.

Medaila, ktorú sa ústav rozhodol udeľovať ako ocenenie svojim pracovníkom, ako aj vedcom mimo SAV, bola nazvaná podľa významnej osobnosti – jeho bývalého riaditeľa

Ing. Ivana Hlásnika, DrSc. Udeľuje sa osobnostiam, ktoré sa výrazným spôsobom zaslúžili o rozvoj ústavu, zvýšenie jeho kreditu v zahraničí, ako aj rozvoj vedy a výskumu na Slovensku i v zahraničí. V tomto roku sa medaily odovzdávali po dlhšej prestávke spôsobenej covidom a ocenenia udelili vo viacerých kategóriách.

Za mimoriadny vedecký a organizačný prínos k rozvoju ústavu boli ocenení doc. Ing. Fedor Gömöry, DrSc., (*Správy SAV 3/2015, Pravda je pre vedca zásadná vec*) a Ing. Karol Fröhlich, DrSc. Cenu za celoživotné dielo, ktoré významne prispelo k rozvoju vedy a výskumu na Slovensku a v zahraničí, získali Ján Déer a Ľubomír Kopera. Prof. Goran Karapetrov z Drexel University vo Filadelfii, USA, získal vyznamenanie za mimoriadne zásluhy o rozvoj medzinárodnej spolupráce Elektrotechnického ústavu SAV a za výsledky získané v rámci tejto spolupráce.

(wso) | Foto: Ján Soltyš

PROGRAM IMPULZ POKRAČUJE

Ďalšiu výzvu na podávanie prihlášok do grantového programu Impulz otvorila Slovenská akadémia vied prvého júna. Medzinárodne uznávaní vedci a talentovaní mladí výskumníci majú opäť príležitosť uskutočniť svoje vedecké zámery na Slovensku za podmienok blížiacich sa prestížnym európskym grantom. So svojimi projektmi môžu požiadať o grant do výšky 160-tisíc eur ročne. Výzva je otvorená do 31. augusta, predpokladaný začiatok riešenia projektov je v marci budúceho roka.

Slovenská akadémia vied spustila túto grantovú schému po druhýkrát. Jej cieľom je priťahovať novú generáciu kvalitných vedeckých lídrov na výskumné pracoviská SAV, zvýšiť ich internacionalizáciu a konkurencieschopnosť, excelentnosť výskumu a aj úspešnosť v získavaní prestížnych európskych grantov.

„SAV potrebuje vyhľadávať nových talentovaných vedeckých pracovníkov s témami, ktoré sú na hranici poznania. Je to aj s cieľom, aby sme našli mladých ľudí, ktorí budú schopní uchádzať sa aj o projekty ERC, ktoré sa vo vedeckovýskumnom priestore považujú za tie najdôležitejšie,“ zdôrazňuje predseda SAV prof. Pavol Šajgalík.

Úlohou výskumníkov bude vytvoriť a riadiť svoje vlastné výskumné skupiny. Schéma im poskytne motivujúce podmienky na ich výskum a vedeckým organizáciám SAV prinesie skvalitnenie výskumného prostredia a vedeckých výstupov.

Slovenská akadémia vied v súčasnosti poskytuje špecifickú podporu výskumníkov prostredníctvom viacerých programov, akým je napríklad Kompenzačný príspevok, Fond Štefana Schwarza a SASPRO2/MoRePro. Súčasná podpora z viacerých programov nie je možná.

Akadémia otvorila grantovú schému Impulz prvýkrát v roku 2021 (*Akadémia/Správy SAV 2/2022, SASPRO i Impulz už poznajú mená*). Do prvej výzvy sa prihlásilo 34 uchádzačov z celého sveta. SAV podporila tri projekty, ktorých riešenie sa začína v tomto roku.

Viac informácií o schéme Impulz a kompletne znenie výzvy na stránke: <https://impulz.sav.sk/>.

(ts)

Dva ústavy v opere

Podujatie, v ktorom sa spojila prezentácia publikácie *Cultural and Artistic Transfers in Theatre and Music: Past, Present, and Perspectives* (Vydavateľstvo Veda a Ústav divadelnej a filmovej vedy Centra vied o umení SAV) a vokálny koncert s lektorskými úvodmi pod názvom *Divadelní riaditelia a hudobníci na cestách 1870 – 1920*, sa uskutočnilo v Bratislave začiatkom mája. Operný salón Slovenského národného divadla patrilo dvom pracoviskám Slovenskej akadémie vied – Ústavu divadelnej a filmovej vedy a Historickému ústavu.

Knihu, ktorá je výstupom grantu *Poetiky súčasného scénického umenia* a na jej prípravu sa popri riešiteľoch z Ústavu divadelnej a filmovej vedy podieľali muzikológovia a teatrológovia z renomovaných vedeckých inštitúcií v strednej Európe, predstavila jej zostavovateľka Mgr. Michaela Mojžišová, PhD. Publikácia prostredníctvom trinástich štúdií sprostredkúva poznatky o hudobnom a divadelnom umení v tomto geografickom priestore od druhej polovice 19. storočia až do súčasnosti a výhľadovo sa zamýšľa nad tým, aké sú možnosti európskeho hudobného divadla 21. storočia v otvorenom kultúrnom priestore.

V druhej časti podvečera prezentovala Jana Laslavíková, PhD., z Historického ústavu SAV projekt Vyšehradského fondu s názvom *Towards a common regional history of our nation building strategies. Traveling directors, musicians*. K jeho najvýraznejším výstupom patria online databáza hudobnodramatického repertoáru z rokov 1870 až 1920 a online databáza bibliografie a historických prameňov. Súčasťou projektu sú prednášky na stredných školách a univerzitách, workshopy, konferencie a tiež vokálne koncerty s lektorskými úvodmi v krajinách V4.

Nasledoval vokálny koncert rozčlenený do štyroch blokov približujúci operný a koncertný repertoár, ktorý sa počas rokov 1870 – 1920 uvádzal v stredoeurópskych mestách. Lektorské úvodmi pripravili poprední muzikológovia zo Slovenska (Historický ústav SAV), Maďarska (Ústav hudobnej vedy, Výskumné centrum pre humanitné vedy), Česka (Katedra muzikológie Filozofickej fakulty Univerzity Palackého) a Poľska (Inštitút histórie Jagelovskej univerzity).

(wkm) | Foto: Klára Madunická

ZÁMOK SMOLENICE V SPRÁVE SAV

V Archíve SAV sa v rámci archívnych fondov *Riaditeľstvo výstavby pracovísk* nachádzajú zaujímavé dokumenty úradných rozhodnutí, fotografií a technicko-stavebnej dokumentácie k vývoju súčasného Kongresového centra SAV Smolenice. Uchovávajú dôležité informácie o tom, ako Slovenská akadémia zámok nadobudla, a o stavebných úpravách v desaťročiach nasledujúcich po druhej svetovej vojne.

Slovenská akadémia vied prevzala Smolenický zámok od Slovenskej národnej rady v roku 1953. Zriadila v ňom Domov vedeckých pracovníkov. V priebehu nasledujúcich desaťročí kvôli prispôbeniu pre ubytovacie a kongresové potreby robila akadémia stavebné adaptácie zámku.

Opravy, adaptácie, rekonštrukcie...

Niekdajšej ruine sa rozhodol prinavrátiť život ešte šľachtický majiteľ Jozef Pálffy (1853 až 1920) v poslednej štvrtine 19. storočia. Práce na zámku pokračovali aj začiatkom 20. storočia. Stavebné úpravy však prebiehali aj niekoľko nasledujúcich desaťročí už pod novými majiteľmi. V roku 1945 si hrad ako svoje letné sídlo vybrala Slovenská národná rada, ktorá bola vlastníkom zámku až do roku 1953. Počas tohto obdobia sa robili ďalšie stavebné adaptácie, ktoré sa neobišli bez komplikácií spôsobených požiarom v zámockej kaplnke, ktorý zapríčinil poškodenie strechy.

Nakoniec sa SNR podarilo stavebné práce dokončiť a 26. júna 1953 predseda Sboru povereníkov Rudolf Strechaj odovzdal zámok do užívania novozaloženej Slovenskej akadémii vied, ktorej prvým predsedom bol akademik Ondrej Pavlík.

Zámok však nevyhovoval úplne potrebám SAV, ktorá tu zriadila Domov vedeckých pracovníkov. Aby mohol slúžiť zamýšľanému účelu, ktorý zahŕňal aj reprezentáciu pri stretnutiach so zahraničnými vedcami, bolo

nutné pokračovať v stavebných úpravách. V tom čase disponovalo celé zariadenie ubytovacou kapacitou 70 lôžok, pričom priemerný počet účastníkov podujatí sa pohyboval od 120 do 150 ľudí. Po technickej stránke nevyhovoval stav kotolne, zásobovanie vodou bolo provizórne,

ČO SKRÝVA ARCHÍV SAV

veže ešte stále vykazovali známky poškodenia. V roku 1955 prišla SAV k ďalšej etape, v ktorej sa robili elektrické inštalácie, ústredné kúrenie, kanalizácia a vodovod, rozvod teplej vody, zdravotnícke zariadenie, zriadenie predsedníckeho stola a zasadačky siene. Táto etapa bola ukončená v roku 1957.

Dobudovanie parku

Anglický park v Smoleniciach patrí k jedným z mála svojho druhu na Slovensku. Jeho rozloha je 46,5 hektára a je vo výške 242 metrov nad morom. Aj úprava okolia zámku do parkovej po-

doby sa začala ešte v 19. storočí a bola úzko nadviazaná na začiatky stavebných úprav ruiny, ktorej dostavba mala plniť účely novodobého sídla Pálffyovcov. Súčasťou parku je potok a malé jazierko, ktoré bolo vybudované začiatkom 20. storočia. K dobudovaniu parku – spolu so zám-

kom – došlo po druhej svetovej vojne.

V októbri 1964 Úrad Predsedníctva SAV so štátnymi lesmi dohodol vyčlenenie lesov na parkové účely ako nerozlučnej časti areálu zámku. Hranice pozemku celého areálu aj s parkom boli definitívne ustálené v roku 1966. Na uskutočnení projektu sa podieľalo Arborétum Mlyňany, osobitne Ivan Tomaško, ktorý v tomto ústave pôsobil od roku 1959 a venoval sa projektovaniu dendroexpozícií, využitiu zelene v urbanizovanom priestore a v neposlednom rade záchrane historických parkov.

V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa robili ďalšie rekonštrukcie a úpravy bašty v ľavom rohu nádvorja zámku, v ktorej bola kaplnka. V roku 1980 vznikol návrh, ktorý počítal po rekonštrukcii kaplnky s úpravou nádvorja. V rámci rekonštrukcie reštaurovali aj drevené zábradlie balkóna z bohato profilovanej perforovanej rezbou v neogotickom slohu a dvojkrídlové dvere z prednej časti vyrezávané plošnou reliéfnou rezbou.

Zámok Smolenice sa stal najreprezentatívnejším priestorom SAV, kde sa v priebehu desaťročí konali rôzne konferencie, či už domáceho alebo medzinárodného charakteru. V roku 1961 sa v Smoleniciach zastavil a prenočoval aj prvý tajomník Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a predseda Rady ministrov ZSSR Nikita Sergejevič Chruščov, ktorý cestoval do Viedne na samit s prezidentom Spojených štátov amerických Johnom Fitzgeraldom Kennedym.

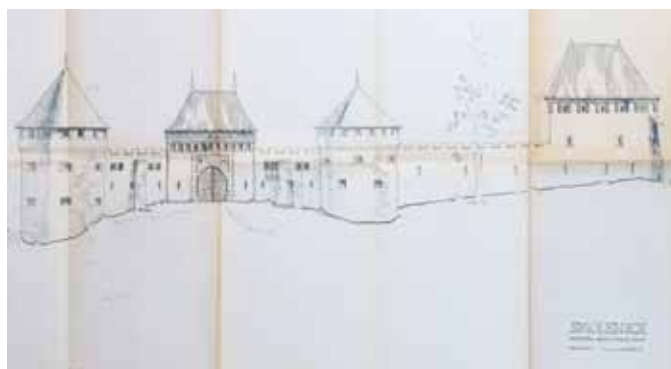
Kongresové centrum

Domov vedeckých pracovníkov SAV bol 21. decembra 1995 na zasadnutí Predsedníctva SAV premenovaný na Kongresové centrum SAV. Uznesením Predsedníctva SAV z 27. októbra 2005 zaniklo Kongresové centrum SAV splynutím s Technicko-hospodárskou správou ústavov SAV Košice. Kongresové centrum SAV bolo opätovne zriadené uznesením Predsedníctva SAV 10. septembra 2009 ako servisná organizácia.

V roku 2018 v rámci prebiehajúcich organizačných zmien v Slovenskej akadémii vied bolo Kongresové centrum začlenené ako organizačná zložka založeného Centra spoločných činností SAV. Jeho plný názov znie Centrum spoločných činností SAV, v. i., Kongresové centrum Slovenskej akadémie vied Smolenice.

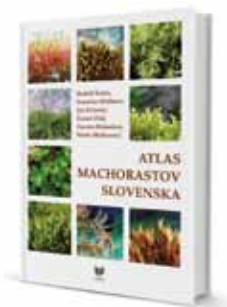
Mgr. Branislav Geschwandtner
Archív SAV, Centrum
spoločných činností SAV

Ilustračné foto: Martin Bystriansky

PLÁN ÚVODNÉHO PROJEKTU STAVEBNEJ ADAPTÁCIE ZÁMKU SMOLENICE Z ROKU 1953

Rudolf Šoltés, Katarína Mišíková, Ján Kliment, Daniel Dítě, Zuzana Homolová, Marta Mútňanová

Atlas machorastov Slovenska

Posledná vedecká publikácia autorov Pilousa a Dudu synteticky prezentujúca machorasty bývalého Československa vyšla ako kľúč na ich určovanie roku 1960. Odvtedy uplynulo 62 rokov a tento nedostatok sa autori publikácie pokúsili aspoň čiastočne odstrániť. Z 930 druhov machorastov zaznamenaných na Slovensku do publikácie zahrnuli 201. Aby prácu s kľúčom sprístupnili aj menej skúseným záujemcom, zvolili ekosystémový prístup a spracované druhy rozdelili do 11 ekosystémov. Zahrnuté nie sú len bežné machorasty, charakteristické pre jednotlivé ekosystémy, ale inventár je spestrený aj vzácnejšími druhmi v nádeji, že nové nálezy prispievajú k prehĺbeniu vedomostí a tiež ich účinnejšej ochrane. Každý druh je v publikácii prezentovaný fotografiou a perovkou, ktorá upozorňuje na dôležité diagnostické znaky. Nasleduje stručný, ale výstižný opis druhu a prínosom je ekologická a fytoecologická charakteristika. Autori pri každom spracovanom druhu upozorňujú na možné zámeny a radia, ako sa im vyhnúť.

Milan Paštéka

Úvod do Galoisovej teórie

Kniha je venovaná problému neexistencie univerzálnej formuly, ktorá by určovala všetky korene danej polynomickej rovnice. Táto otázka zohrala kľúčovú úlohu pri vzniku abstraktnej algebry ako významnej matematickej disciplíny. To, že takáto formula neexistuje, dokázali začiatkom 19. storočia nezávisle od seba Abel a Galois. Metódy, ktoré pri tom vyvinuli, neskôr viedli k vzniku už spomínanej časti matematiky. Táto publikácia si kladie za cieľ sprostredkovať čitateľovi základnú logickú štruktúru týchto poznatkov.

Eudovít Hallon, Diana Duchoňová a kol.

Od denára k euru

Fenómén peňazí v dejinách Slovenska

Kolektívna monografia predstavuje odbornej, ale aj širšej verejnosti viacero štúdií venovaných vybraným témam z oblasti hospodárskych dejín a úlohe peňazí v minulosti Slovenska. V časti venovanej starším dejinám stredoveku a raného novoveku sa čitateľ dozvie viac o podobách ranostredovekej ekonomickej výmeny na strednom Dunaji pred používaním mincí, o denároch a poldenároch kráľa Štefana I. či donácii banského regiónu a kremnickej mincovnej komory kráľovnej Barbore v rokoch 1424 – 1427.

Druhá časť monografie sleduje vývoj fenoménu peňazí v 19. a 20. storočí, teda v období postupného rozmachu modernej spoločnosti založenej na trhovej ekonomike s nástupom novodobých monetárnych, daňových a mzdových systémov, s rozvojom komerčného peňažníctva a centrálného bankovníctva, s formovaním moderných centrálnych, regionálnych a miestnych rozpočtov. Autori sa postupne venujú rôznorodým témam, ako sú diferenciácia a špecializácia bánk v Prešporku v 60. a 70. rokoch 19. storočia, lekárske honoráre na Slovensku v rokoch 1919 – 1938, podiel Tatra banky na financovaní priemyslu Slovenska 1939 – 1945... Z obdobia 20. storočia sú ešte príspevky o nemeckom družstevníctve na Slovensku počas druhej svetovej vojny, financovaní britských spravodajských služieb v Československu, ekonomicko-sociálnom stave Slovenska na konci československého komunistického režimu a o ekonomických aspektoch podpory vedy a výskumu na Slovensku v 80. a 90. rokoch 20. storočia.

